

Vizier richten op integrale bedrijfsstrategie

Vergelijking van bedrijfsresultaten van
Koeien&Kansen-bedrijven met andere
melkveebedrijven

Oktober 2007

Rapport nr. 42
LEI-Rapport 2.07.14

Colofon

Uitgever

Animal Sciences Group
Postbus 65, 8200 AB Lelystad
Telefoon 0320 – 238 238
Fax 0320 – 238 022
E-mail : info@koeienenkansen.nl
Internet <http://www.koeienenkansen.nl>

Redactie

Koeien & Kansen

Aansprakelijkheid

Animal Sciences Group aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Bestellen

ISSN 0169-3689
Eerste druk 2007/oplage 80
Prijs € 15,-

De rapporten zijn op de website te bekijken en te downloaden.

'Koeien & Kansen'

is een samenwerkingsproject van 16 melkveehouders, Proefbedrijf De Marke, ASG Veehouderij, PRI, LEI, NMI, CLM en DLV.

Doel is het in de praktijk ontwikkelen, onderzoeken en demonstreren van duurzame melkveehouderij onder uiteenlopende omstandigheden op diverse grondsoorten.

Vizier richten op integrale bedrijfsstrategie

Vergelijking van bedrijfsresultaten van Koeien & Kansen-bedrijven met andere melkveebedrijven

G.J. Doornewaard
A.C.G. Beldman
C.H.G. Daatselaar

Voorwoord

Binnen het project Koeien & Kansen richt het LEI zich op de thema's bedrijfsontwikkeling en economie. Binnen deze thema's heeft het projectteam van Koeien & Kansen het LEI opdracht gegeven om de ontwikkeling van de bedrijfsstructuur en de bedrijfsresultaten van de Koeien&Kansen-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 te vergelijken met andere melkveebedrijven. Doel van het onderzoek was om te kijken of de Koeien&Kansen-bedrijven zich qua bedrijfsstructuur anders hebben ontwikkeld dan andere melkveebedrijven en welke gevolgen dat heeft gehad voor de economische resultaten.

Een woord van dank gaat uit naar Karen Hoogendam. In het kader van een stage heeft zij een forse bijdrage geleverd aan het onderzoek.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'J.C. Blom', written in a cursive style.

Dr. J.C. Blom
Algemeen directeur LEI

Samenvatting

Het project Koeien & Kansen is in 1999 gestart. Eén van de projectdoelstellingen was dat de bedrijven al in 2001 aan de eindverliesnormen van Minas moesten voldoen, waarbij andere duurzaamheidsaspecten, zoals de ontwikkeling van het economisch resultaat, nauwlettend in de gaten werden gehouden. Het mestbeleid is ondertussen ingrijpend veranderd, waarbij het stelsel van verliesnormen is omgeruild voor een stelsel van gebruiksnormen. Het project Koeien & Kansen heeft hier direct op ingespeeld. Binnen het project werken de deelnemende melkveebedrijven daarom sinds 2004 met de gebruiksnormen.

Doelstelling van het onderzoek

Binnen het project Koeien & Kansen is de analyse van de technische en economische resultaten een aandachtsveld dat voor rekening van het LEI komt. Eind 2005 vond binnen het project een bijeenkomst plaats waarin de bedrijfsresultaten van 2004 werden beoordeeld. Tijdens deze bijeenkomst bleek dat de Koeien&Kansen-bedrijven op saldoniveau goede resultaten behaalden, maar bij de niet-toegerekende kosten duidelijk minder scoorden. Dit werd ook geconstateerd door Bart Geertsema, sectormanager melkveehouderij bij de Rabobank, die deze dag was uitgenodigd om te reageren op de cijfers. De vraag die toen naar voren kwam was of de minder goede resultaten bij de niet-toegerekende kosten te maken konden hebben met de gemiddeld genomen forse groei van de bedrijfsomvang van de K&K-bedrijven in de voorliggende jaren. Mogelijk waren de kosten van deze groei dusdanig hoog dat hierdoor de resultaten onder druk zijn komen te staan. De voorgenoemde bijeenkomst was reden om het in dit rapport beschreven onderzoek uit te voeren. Hierbij is onderzocht of de K&K-bedrijven zich qua bedrijfsstructuur in de periode 1999-2004 anders hebben ontwikkeld dan melkveebedrijven buiten het project die in 1999 nog een vergelijkbare bedrijfs-structuur hadden en welke gevolgen dat heeft gehad voor de ontwikkeling van het economisch resultaat.

Methode

De ontwikkeling van de bedrijfsstructuur en de bedrijfsresultaten van de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 is vergeleken met de ontwikkelingen bij vergelijkingsgroepen in dezelfde periode. Deze vergelijkingsgroepen zijn geselecteerd op basis van overeenkomstige structuurkenmerken (o.a. bedrijfsomvang en intensiteit) in 1999 en de gegevens zijn afkomstig uit het Bedrijven Informatienet van het LEI. Voor het maken van de vergelijkingsgroepen, ook wel spiegelgroepen genoemd, is gebruik gemaakt van de benchmark-tool Face-IT.

Resultaten

In tabel 1 staan de verschillen in ontwikkeling van resultaten weergegeven tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen in de periode 1999 t/m 2004.

Tabel 1 Verschillen in ontwikkeling van resultaten tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen

	Verskil 2004-1999 K&K	Verskil 2004-1999 spiegelgroep	Verskil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep
<i>Bedrijfsstructuur</i>			
Cultuurgrond (ha)	+11,2	+8,8	+2,4
Referentiequotum (kg *1.000)	+194	+164	+29
Totale melkproductie bedrijf (kg *1.000)	+163	+118	+45
Intensiteit (kg melk/ha voederoppervlak)	-331	-317	-14
<i>Technische resultaten</i>			
Melk/koe (kg)	-194	-260	+66
Krachtvoer/koe (kg)	+158	-75	+233
<i>Saldo (in €/100 melk)</i>			
Totaal opbrengsten rundvee	+1,51	+0,71	+0,80
Totaal toegerekende kosten	+1,09	+1,02	+0,07
Saldo rundvee	+0,42	-0,31	+0,73
Saldo overig	-0,70	-0,15	-0,56
Saldo bedrijf	-0,28	-0,46	+0,18
<i>Bedrijfseconomisch resultaat (€/100 melk)</i>			
Totaal niet-toegerekende kosten	+0,67	-1,08	+1,75
Netto bedrijfsresultaat	-0,95	+0,62	-1,57
Arbeidsopbrengst	-1,90	+0,44	-2,35
<i>Fiscaal resultaat (in €/100 melk)</i>			
Totaal niet-toegerekende kosten	+6,37	+5,12	+1,25
Productieresultaat	-6,65	-5,58	-1,08
Bedrijfswinst	-7,93	-5,85	-2,08
Kasstroom a)	-3,75	-2,34	-1,40

a) de kasstroom is hier gedefinieerd als de som van bedrijfswinst en afschrijvingen. De posten inkomen buiten bedrijf, belastingen en gezinsbestedingen zijn hierin niet verwerkt.

Bedrijfsomvang

De K&K-bedrijven zijn fors gegroeid in de periode 1999 tot en met 2004. Het aantal hectares cultuurgrond is toegenomen met 11,2 ha tot 51,8 ha in 2004. Het referentiequotum is bij de K&K-bedrijven met 194.000 kg toegenomen tot 777.000 kg in 2004. Dit is een stijging van 33% in 5 jaar, ofwel jaarlijks 6,7% groei ten opzichte van 1999. De spreiding tussen de bedrijven is echter groot en varieert van 25.000 kg tot ruim 557.000 kg groei in referentiequotum. De groei van het referentiequotum op de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 is 29.000 kg groter ten opzichte van zogenaamde spiegelgroepen (vergelijkingsgroepen) die in 1999 een zelfde bedrijfsstructuur hadden. Deze bedrijven zijn op jaarbasis 5,7% gegroeid ten opzichte van 1999. Het verschil in ontwikkeling van de totale melkproductie per bedrijf is nog groter. Deze nam in de periode 1999 tot en met 2004 op K&K-bedrijven met 45.000 kg meer toe dan bij de spiegelgroepen.

Technische resultaten

Het krachtvoerverbruik per koe (exclusief bijproducten) is bij de K&K-bedrijven in 2004 met 158 kg gestegen ten opzichte van 1999, terwijl de melkproductie per koe juist is gedaald (-194 kg per koe). Mogelijk komt dit doordat door de snelle groei van de bedrijven ook de mindere koeien zijn aangehouden als gevolg van beperkte selectiemogelijkheden. Bij de spiegelbedrijven is de melkproductie per koe nog meer gedaald in 2004 ten opzichte van 1999 (-260 kg per koe), maar daar is de krachtvoergift per koe ook gedaald (-158 kg). Per 100 kg meetmelk is de krachtvoergift op de K&K-bedrijven gestegen met 2,2 kg en bij de spiegelgroepen juist gedaald met 0,5 kg.

Saldo

De totale opbrengsten per 100 kg melk zijn bij zowel de K&K-bedrijven als de spiegelgroepen gestegen (respectievelijk +1,51 euro en +0,71 euro per 100 kg melk) als gevolg van hogere overige opbrengsten. Deze hogere overige opbrengsten zijn onder andere gerealiseerd door de melkpremie (1,18 euro per 100 kg melk) die in 2004 voor het eerst werd uitgekeerd. Aandachtspunt hierbij is de melkprijs in 1999. Ten opzichte van de jaren direct voor en na 1999 was de gemiddelde melkprijs in Nederland in 1999 juist erg laag. Hierdoor lijkt de melkprijsdaling in de periode 1999 tot en met 2004 mee te vallen, maar los van het jaar 1999 is er wel degelijk een dalende tendens waarneembaar in de melkprijs in de periode tot 2004.

De toegerekende kosten zijn bij de K&K-bedrijven gestegen met 1,09 euro per 100 kg melk, iets meer dan de stijging bij de spiegelgroepen (+1,02 euro). De stijging bij Koeien & Kansen is met name veroorzaakt door hogere voerkosten, waarvan de hogere krachtvoergift per koe en per 100 kg meetmelk een oorzaak zal zijn.

Het saldo rundvee is op de K&K-bedrijven iets gestegen met 0,42 euro per 100 kg melk, terwijl het saldo bij de spiegelbedrijven juist iets is gedaald (-0,31 euro). Naast de verandering van het saldo per 100 kg melk zijn er ook meer kilogrammen melk geproduceerd in 2004. Al met al realiseert Koeien & Kansen in 2004 een 43.000 euro hoger saldo in vergelijking met 1999, tegenover 34.000 euro bij de spiegelgroepen.

Niet-toegerekende kosten

De niet-toegerekende kosten kunnen op twee manieren in beeld worden gebracht, namelijk bedrijfseconomisch en fiscaal. Bij de bedrijfseconomische weergave worden alle kosten in beeld gebracht, dus ook de kosten voor eigen arbeid en eigen kapitaal (berekend loon en berekende rente) worden meegenomen. Bij de fiscale weergave van de niet-toegerekende kosten worden alleen de uitgaven plus de afschrijvingen meegenomen. Wat betreft arbeid en kapitaal zijn er dan ook alleen uitgaven voor betaalde arbeid en betaalde rente.

De bedrijfseconomische niet-toegerekende kosten zijn bij de K&K-bedrijven gestegen met 0,67 euro per 100 kg melk. Bij de spiegelgroepen zijn deze kosten juist gedaald met 1,08 euro per 100 kg melk. Dit verschil is vooral ontstaan door een ongunstigere ontwikkeling van de kosten voor grond en gebouwen en in mindere mate bij de kosten voor werk door derden en quota bij de K&K-bedrijven in vergelijking met de spiegelgroepen. Het nettobedrijfsresultaat is bij de K&K-bedrijven gedaald met 0,95 euro per 100 kg melk, terwijl dit bij de spiegelgroepen juist is gestegen (+0,62 euro). Op bedrijfsniveau is het nettobedrijfsresultaat bij de K&K-bedrijven 15.000 euro verslechterd ten opzichte van de spiegelgroepen.

De fiscale niet-toegerekende kosten zijn bij de K&K-bedrijven in 2004 met 6,37 euro per 100 kg melk toegenomen ten opzichte van 1999. Bijna de helft van deze stijging is het gevolg van toegenomen quotumkosten. Ook de kosten voor grond en gebouwen (+1,34 euro) en werk door derden (+0,98 euro) zijn behoorlijk gestegen. De fiscale niet-toegerekende kosten bij de spiegelgroepen zijn ook fors toegenomen, maar toch 1,25 euro per 100 kg melk minder dan bij de K&K-bedrijven. Verschillen tussen beide groepen zijn vooral te zien bij de kosten voor werk door derden, grond en gebouwen en de algemene kosten. Ook de kosten voor betaalde rente zijn bij Koeien & Kansen sneller gestegen (+1,01 euro)

De stijging van de fiscale niet-toegerekende kosten en betaalde rente heeft grote gevolgen voor de bedrijfswinst. De bedrijfswinst is bij de K&K-bedrijven gedaald met 7,93 euro per 100 kg melk. Deze daling is 2,08 euro groter dan bij de spiegelgroepen. Vanwege 0,68 euro per 100 kg melk hogere afschrijvingen bij

de K&K-bedrijven is het verschil in kasstroom kleiner. Afschrijvingen zijn namelijk wel kosten, maar geen uitgaven. Bij Koeien & Kansen is de kasstroom met 3,75 euro per 100 kg melk gedaald, bij de spiegelgroepen met 2,34 euro. Uiteindelijk is de bedrijfswinst bij Koeien & Kansen in 2004 gedaald met 56.000 euro ten opzichte van 1999. Bij de spiegelgroepen is de bedrijfswinst met 30.000 gedaald, dus 26.000 euro minder. Het verschil in kasstroom tussen Koeien & Kansen en de spiegelgroepen is toegenomen met 12.000 euro in het nadeel van de K&K-bedrijven.

Investeringsen

De K&K-bedrijven hebben meer geïnvesteerd dan de spiegelgroepen in de periode 2001 tot en met 2003. Voor de jaren 2000 en 2004 zijn hierover geen gegevens beschikbaar. Het grootste verschil is terug te zien bij gebouwen en quota. De K&K-bedrijven investeren gemiddeld 45.000 euro meer in gebouwen en 36.000 euro meer in quota. De kostenontwikkeling op deze punten is daardoor ook ongunstiger dan bij de spiegelgroepen, zowel bedrijfseconomisch als fiscaal.

Diversiteit binnen Koeien & Kansen

De spreiding binnen de K&K-groep is groot, zoals al bleek uit de grote verschillen in groei van referentiequotum. Bij de 9 'snelle groeiers' (toename van referentiequotum >25% ten opzichte van 1999) neemt het referentiequotum in 2004 toe met 264.000 kg ten opzichte van 1999, terwijl dit bij de 7 'langzame groeiers' (toename referentiequotum <25%) 104.000 kg bedraagt. De 'snelle groeiers' zijn iets geïntensiveerd en produceren in 2004 ruim 16.200 kg melk per hectare voederoppervlak. De 'langzame groeiers' zijn geëxtensiveerd (-1.152 kg melk/ha) en produceren in 2004 bijna 14.000 kg melk per hectare voederoppervlak. Per 100 kg melk is het totale saldo van de 'langzame groeiers' gestegen (+0,64 euro), terwijl dit bij de 'snelle groeiers' juist is gedaald (-0,61 euro). Op bedrijfsniveau is het saldo bedrijf bij de 'langzame groeiers' gemiddeld gestegen met 26.000 euro. Door de forse stijging van het aantal geproduceerde kilogrammen melk neemt het saldo bij de 'snelle groeiers' met 54.000 euro toe. De fiscale toegerekende kosten zijn bij de 'langzame groeiers' gestegen met 4,91 euro per 100 kg melk. Bij de snelle groeiers is deze stijging groter (+7,51 euro), met name als gevolg van een grotere stijging van de quotumkosten. Uiteindelijk is de kasstroom op bedrijfsniveau met 11.000 euro gedaald bij de 'snelle groeiers', terwijl deze bij de 'langzame groeiers' met slechts 600 euro is afgenomen.

Conclusie

Zowel de K&K-bedrijven als de spiegelgroepen zijn fors gegroeid in de periode 1999 tot en met 2004. De groei en de daarmee gepaard gaande investeringen waren echter groter op de K&K-bedrijven. Bij beide groepen zijn de bedrijfsresultaten in 2004 verslechterd ten opzichte van 1999, alleen was deze verslechtering zowel bedrijfseconomisch als fiscaal groter bij de K&K-bedrijven. De verslechtering van de resultaten mag niet zomaar worden geweten aan de bedrijfsgroei. Zonder groei zou het resultaat door externe ontwikkelingen (zoals prijsstijging van productiemiddelen) nog verder verslechterd kunnen zijn. Geconcludeerd kan worden dat de K&K-bedrijven er door een snellere bedrijfsgroei ten opzichte van de spiegelgroepen juist niet in zijn geslaagd om de negatieve gevolgen van externe ontwikkelingen meer te beperken. Het lijkt erop dat de kosten die zijn gemaakt om de snelle groei te realiseren te hoog waren. Dit blijkt ook uit het feit dat vrijwel alle posten binnen de fiscale niet-toegerekende kosten (zoals arbeid, werk door derden, grond en gebouwen, machines en werktuigen) zijn gestegen per 100 kg melk. Het is de K&K-bedrijven door forse schaalvergroting dus niet gelukt om deze kosten per eenheid melk te verlagen, wat wel vaak als motivatie voor de keuze voor schaalvergroting werd genoemd. Het bovenstaande wordt versterkt door de verschillen in ontwikkeling van de bedrijfsresultaten binnen de Koeien & Kansen-groep. De kasstroom bij de 'snelle groeiers' is fors gedaald (-11.000 euro), terwijl de kasstroom bij de 'langzame groeiers' op hetzelfde niveau als in 1999 is gebleven.

Enkele aanbevelingen

- Groei moet leiden tot een beter economisch resultaat en moet geen doel op zich zijn. Dat betekent dat ondernemers bij het doen van investeringen steeds goed moeten afwegen wat groei in hun situatie mag kosten en welke risico's ze kunnen/willen nemen. Dit verschilt per bedrijf, dus het kan zo zijn dat groei voor het ene bedrijf juist een goede keuze is, terwijl een ander bedrijf beter (tijdelijk) een pas op de plaats kan maken.
- Stilstand is achteruitgang, dus niets doen is geen optie. Alleen al door inflatie neemt het kostenniveau van productiemiddelen toe, zodat het noodzakelijk is om daar op in te spelen door het vergroten van de productiviteit en/of de efficiëntie om het bedrijf te kunnen continueren.
- Veranderingen in de omgeving kunnen grote effecten hebben op de kosten en dus het rendement van groei. In de loop van 2006 zijn de quotumprijzen snel gedaald als gevolg van steeds duidelijkere signalen over de afschaffing van de quotering per 2015. In de periode 1999 tot en met 2004 waarop het onderzoek betrekking heeft, waren de quotumprijzen gemiddeld genomen juist hoog, wat één van de redenen zal zijn geweest dat de snelle groei op de K&K-bedrijven minder gunstig heeft uitgepakt voor de resultaten in 2004.
- Het is van groot belang om bij beslissingen ten aanzien van bedrijfsontwikkeling en bij de evaluatie van bedrijfsresultaten integraal naar het bedrijf te kijken oftewel: het vizier richten op een integrale bedrijfsstrategie. De doelen en missie van individuele ondernemers vormen hierbij de basis.

Summary

Setting sights on integral business strategy; A comparison of the operating results of Koeien & Kansen (Cows-&Opportunities) farms with other dairy farms

The Cows-&Opportunities project was launched in 1999. One of the aims of the project was that the farms should comply with the Minas final loss norms by 2001, while other sustainability aspects such as the development of economic yield were closely monitored. A radical modification of the manure policy has since seen the replacement of the system of loss norms by a system of usage norms. The Cows-&Opportunities project provided a direct response to this development. Dairy farms participating in the project have been applying the usage norms since 2004.

This report aims to provide insight into the development of the business structure and operating results among the Cows-&Opportunities farms between 1999 and 2004 and the extent to which this development deviates from the development at other dairy farms.

Aim of the study

Within the Cows-and-Opportunities project, the analysis of the technical and economic results forms an area for attention for LEI. At the end of 2005, a meeting took place within the context of the project during which the operating results for 2004 were assessed. During this meeting, it turned out that the C&O farms achieved good results in terms of balances, but that they scored much lower in terms of the non-allocated costs. This was also observed by Bart Geertsema, sector manager for dairy farming at Rabobank, who was invited to attend and to give his response to the figures. The question that came to the fore was whether the less good results in the non-allocated costs could possibly be connected with the on average strong growth in the size of the C&O farms in the years to come. It is possible that the costs of this growth are so high that the results have come under pressure as a consequence. The abovementioned meeting was a reason to carry out the research described in this report. This looked into whether the Cows-and-Opportunities farms developed differently in terms of business structure in the period 1999-2004 compared to dairy farms outside the project that still had a comparable business structure in 1999, and the consequences of this for the development of the economic result.

Method

The development of the farm structure and the operating results of the Cows-and-Opportunities farms in the period from 1999 to 2004 inclusive has been compared with the developments in comparison groups during the same period. These comparison groups were selected on the basis of similar structural characteristics (for example, including farm size and the intensiveness of the farming style) in 1999, and the data was drawn from LEI's Farm Accountancy Data Network (FADN). The benchmark tool Face-IT was used in forming the comparison groups, also known as mirror groups.

Results

Table 1 shows the differences in development of results between Cows-and-Opportunities groups and mirror groups in the period from 1999 to 2004 inclusive.

Table 1 Differences in development of results between Cows-and-Opportunities groups and mirror groups

	Difference 2004-1999 C&O	Difference 2004-1999 mirror group	Difference in Development of C&O and mirror group
<i>Farm structure</i>			
Cultivated land (hectares)	+11.2	+8.8	+2.4
Reference quota (x 1000 kg)	+194	+164	+29
Total milk production per farm (x 1000 kg)	+163	+118	+45
Intensiveness (kg milk/hectare feed area)	-331	-317	-14
<i>Technical results</i>			
Milk/cow (kg)	-194	-260	+66
Concentrated feed/cow (kg)	+158	-75	+233
<i>Balance (in €/100 milk)</i>			
Total revenues, cattle	+1.51	+0.71	+0.80
Total allocated costs	+1.09	+1.02	+0.07
Balance, cattle	+0.42	-0.31	+0.73
Balance, other	-0.70	-0.15	-0.56
Balance, farm	-0.28	-0.46	+0.18
<i>Economic results of farm (in €/100 milk)</i>			
Total non-allocated costs	+0.67	-1.08	+1.75
Net operating result	-0.95	+0.62	-1.57
Labour revenue	-1.90	+0.44	-2.35
<i>Fiscal results (in €/100 milk)</i>			
Total non-allocated costs	+6.37	+5.12	+1.25
Production result	-6.65	-5.58	-1.08
Farm profit	-7.93	-5.85	-2.08
Cash flow ¹	-3.75	-2.34	-1.40

Farm size

The Cows-&-Opportunities farms grew considerably between 1999 and 2004. The amount of cultivated ground increased by 11.2 hectares to 51.8 hectares in 2004. The reference quota for the Cows-&-Opportunities farms rose by 194,000 kg to 777,000 kg in 2004. This marks a rise of 33% in 5 years, i.e. 6.7% growth annually compared with 1999. However, the spread among the farms is large and varies from 25,000 kg to over 557,000 kg growth in reference quota. The growth of the reference quota on the Cows-&-Opportunities farms between 1999 and 2004 is 29,000 kg more than for the control groups which had the same business structure in 1999. These farms grew by 5.7% on an annual basis compared with 1999. The difference in development of the total milk production per farm is even greater. On the Cows-&-Opportunities farms, this was 45,000 kg more than in the control groups between 1999 and 2004.

Technical results

The consumption of concentrate per cow (excluding by-products) rose by 158 kg among the Cows-&-Opportunities farms in 2004 compared with 1999, while the milk production per cow declined (-194 kg per cow). This could be due to the fact that following the rapid growth of the farms, fewer cattle were kept as a result of the limited selection opportunities. Among the control farms, milk production per cow declined even more in 2004 compared with 1999 (-260 kg per cow), but here the feed intake per cow also declined (-158 kg). Per 100 kg of measured milk, the feed intake on the Cows-&-Opportunities farms rose by 2.2 kg and declined by 0.5 kg in the control groups.

Balance

The total yield per 100 kg milk rose on both the Cows-&-Opportunities farms and the control groups (+ €1.51 and + €0.71 per 100 kg milk respectively) as a result of higher other yields. These higher other yields were achieved through the milk premium (€1.18 per 100 kg milk) which was granted for the first time in 2004. A point of attention hereby is the milk price in 1999. Compared with the years immediately before and after 1999, the average milk price in the Netherlands in 1999 was very low. The decline in the price of milk between 1999 and 2004 did not therefore appear significant, but apart from the year 1999, a decline in the milk price was observed in the period up to 2004.

The allocated costs rose by €1.09 per 100 kg milk for the Cows-&-Opportunities farms, slightly more than for the control groups (+ €1.02). The rise among Cows-&-Opportunities was mainly due to higher feed costs, probably attributed to the higher feed intake per cow and per 100 kg measured milk.

¹ The cash flow is defined here as the sum of the farm profits and the depreciations. The items income from outside the farm, taxes and family income are not included in this.

The balance for beef cattle on the Cows-&Opportunities farms rose slightly by €0.42 per 100 kg milk, while the balance on control group farms declined slightly (-€0.31). Besides the change of the balance per 100 kg milk, more kilograms of milk were also produced in 2004. Overall, Cows-&Opportunities achieved a higher balance of €43,000 in 2004 compared with 1999, in contrast with €34,000 for the control groups.

Non-allocated costs

The non-allocated costs can be illustrated in two ways, i.e. in terms of farm economics and taxation. With regard to farm economics, all the costs are charted, including the costs of own labour and own capital (calculated wage and calculated interest). With regard to the fiscal display of the non-allocated costs, only the expenses plus the depreciations are included. With regard to labour and capital, there is therefore only expenditure for paid labour and paid interest.

The farm economics non-allocated costs in the Cows-&Opportunities farms rose by €0.67 per 100 kg milk. For the control groups, these costs declined by €1.08 per 100 kg milk. This difference is mainly due to a more unfavourable development of the costs for land and buildings and to a lesser extent to the costs for work by third parties and quota for the Cows-&Opportunities farms compared with the control groups. The net operating result for the Cows-&Opportunities farms declined by €0.95 per 100 kg milk, but this rose among the control groups (+ €0.62). At farm level, the net operating result for the Cows-&Opportunities farms was €15,000 worse compared with the control groups.

The fiscal non-allocated costs increased by €6.37 per 100 kg milk for the Cows-&Opportunities farms in 2004 compared with 1999. Almost half of this rise is the result of increased quota costs. The costs for land and buildings (+ €1.34) and work by third parties (+ €0.98) also rose considerably. The fiscal non-allocated costs also rose significantly for the control groups, but were still €1.25 per 100 kg milk less than for the Cows-&Opportunities farms. Differences between both groups are mainly seen in the costs for work by third parties, land and buildings and general costs. The costs for paid interest also rose faster for Cows-&Opportunities (+ €1.01).

The rise in the fiscal non-allocated costs and paid interest has huge consequences for operating profit. The profit for the Cows-&Opportunities farms declined by €7.93 per 100 kg milk. This decline is €2.08 greater than for the control groups. Due to €0.68 per 100 kg milk higher depreciation for the Cows-&Opportunities farms, the difference in cash flow is smaller. Depreciation is a type of cost, but not expenditure. For Cattle & Opportunities, the cash flow declined by €3.75 per 100 kg milk, while this was €2.34 for the control groups. In the end, the operating profit for Cows-&Opportunities declined in 2004 by €56,000 compared with 1999. For the control groups, the operating profit declined by €30,000, i.e. €26,000 less. The difference in cash flow between Cows-&Opportunities and the control groups increased by €12,000 to the disadvantage of the Cows-&Opportunities farms.

Investments

The Cows-&Opportunities farms invested more than the control groups in the period between 2001 and 2003. No information is available for the years 2000 and 2004. The biggest difference can be observed in buildings and quota. The Cows-&Opportunities farms invest an average of €45,000 more in buildings and €36,000 more in quota. The cost development on these points is therefore also less favourable than for the control groups, both in terms of farm economics and fiscal terms.

Diversity within Cows-&Opportunities

There is a big spread within the Cows-&Opportunities group, as evident from the large differences in the growth of reference quota. Among the nine 'fast growers' (increase of reference quota >25% compared with 1999), the reference quota in 2004 increased by 264,000 kg compared with 1999, while among the seven 'slow growers' (increase in reference quota <25%) this was 104,000 kg. The 'fast growers' are slightly intensified and in 2004 produced over 16,200 kg of milk per hectare of feed area. The 'slow growers' are extensified (-1.152 kg milk/hectare) and produced in 2004 almost 14,000 kg milk per hectare of feed area. Per 100 kg milk, the total balance of the 'slow growers' rose (+ €0.64), while this declined among the 'fast growers' (- €0.61). At farm level, the farm balance for the 'slow growers' rose on average by €26,000. Due to the tremendous rise in the number of produced kilograms of milk, the balance for the 'fast growers' rose by €54,000. The fiscal allocated costs for the 'slow growers' rose by €4.91 per 100 kg milk. For the fast growers, this rise was greater (+ €7.51), particularly as a result of a greater rise in quote costs. In the end, the cash flow at farm level declined by €11,000 for the 'fast growers', while this declined by only €6,000 for the 'slow growers'.

Conclusion

Both the Cows-&Opportunities farms and the control groups grew considerably between 1999 and 2004. However, the growth and associated investments were bigger for the Cows-&Opportunities farms. For both groups, the operating results in 2004 were worse compared with 1999, only this deterioration was bigger with regard to farm economics and in fiscal terms for the Cows-&Opportunities farms. The deterioration of the results cannot be fully attributed to the growth of the farms. Without growth, the results could have deteriorated further through external developments (e.g. price rises of production resources). It can be concluded that, due to their faster growth compared with the control groups, the Cows-&Opportunities farms were unable to limit the negative consequences of external developments. The costs incurred to

achieve the rapid growth seem to have been too high. This is also evident from the fact that almost all the items within the fiscal non-allocated costs (e.g. labour, work by third parties, land and buildings, machines and equipment) rose per 100 kg milk. The Cows-&-Opportunities farms did not manage to reduce these costs per unit milk by making huge scale increases, something which is often cited as a reason for choosing scale increases. The above is reinforced by the differences in development of the operating results within the Cows-&-Opportunities group. The cash flow among the 'fast growers' declined significantly (- €11,000), while the cash flow among the 'slow growers' remained at the same level as in 1999.

A few recommendations

- Growth must give rise to better economic results and must not be a goal in itself. This means that entrepreneurs making investments must always thoroughly weigh up what they can afford to spend on growth in their situation, and the risks they are willing and able to take. These differ per farm, so it is possible for growth to be a good choice for one farm while another farm would be better off consolidating its position for a while.
- Stagnation equates to going backwards, so doing nothing is not an option. The cost level of means of production rises through inflation alone, rendering it necessary to respond to this by increasing productivity and/or efficiency in order to be able to continue operating the farm.
- Changes in the surroundings can have major effects on costs and therefore also on the yields of growth. Over the course of 2006, the quota prices fell rapidly as a result of ever clearer signals regarding the abolition of quotas as of 2015. In the period studied, from 1999 to 2004 inclusive, the average quota prices were in fact high, which will have been one of the reasons why the fast growth on the Cows-and-Opportunities farms worked out less favourably for the results in 2004.
- It is very important to look at the farm in an integrated manner when making decisions regarding business developments and in evaluating the operating results; in other words: setting one's sights on an integrated business strategy. The goals and mission of individual entrepreneurs form the foundation for this.

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

Summary

1	Inleiding	1
1.1	Doelstelling van het onderzoek	1
1.2	Materiaal en methode	1
1.3	Opbouw van het rapport.....	1
2	Ontwikkeling bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten Koeien & Kansen	2
2.1	Bedrijfsstructuur	2
2.2	Technische resultaten	3
2.3	Economische resultaten.....	3
2.3.1	Saldo	3
3	Ontwikkeling bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten Koeien & Kansen gespiegeld aan andere melkveebedrijven	7
3.1	Doel en werkwijze bij het samenstellen van de spiegelgroepen	7
3.2	Bedrijfsstructuur	7
3.3	Technische resultaten	8
3.4	Economische resultaten.....	8
3.5	Samenvatting resultaten	12
4	Diversiteit binnen Koeien & Kansen	14
4.1	Bedrijfstructuur	14
4.2	Technische resultaten	14
4.3	Economische resultaten.....	15
4.4	Samenvatting resultaten	16
5	Investeringen op Koeien & Kansen-bedrijven gespiegeld aan de praktijk	17
5.1	Machines, werktuigen en installaties.....	17
5.2	Gebouwen en grond.....	17
5.3	Quota	18
5.4	Samenvatting resultaten	18
6	Conclusies en discussie	19
	Literatuur	22
	Bijlagen	23
Bijlage 1	Toelichting bij economische kengetallen	23
Bijlage 2	Gegevens spiegelgroepen.....	25

1 Inleiding

Het project Koeien & Kansen is in 1999 gestart. Eén van de projectdoelstellingen was dat de bedrijven al in 2001 aan de eindverliesnormen van Minas moesten voldoen, waarbij andere duurzaamheidsaspecten, zoals de ontwikkeling van het economisch resultaat, nauwlettend in de gaten werden gehouden. Het mestbeleid is ondertussen ingrijpend veranderd, waarbij het stelsel van verliesnormen is omgeruild voor een stelsel van gebruiksnormen. Het project Koeien & Kansen heeft hier direct op ingespeeld. Binnen het project werken de deelnemende melkveebedrijven daarom sinds 2004 met de gebruiksnormen.

1.1 Doelstelling van het onderzoek

Binnen het project Koeien & Kansen is de analyse van de technische en economische resultaten een aandachtsveld dat voor rekening van het LEI komt. Eind 2005 vond binnen het project een bijeenkomst plaats waarin de bedrijfsresultaten van 2004 werden beoordeeld. Tijdens deze bijeenkomst bleek dat de K&K-bedrijven op saldoniveau goede resultaten behaalden, maar bij de niet-toegerekende kosten duidelijk minder scoorden. Dit werd ook geconstateerd door Bart Geertsema, sectormanager melkveehouderij bij de Rabobank, die deze dag was uitgenodigd om te reageren op de cijfers. De vraag die toen naar voren kwam was of de minder goede resultaten bij de niet-toegerekende kosten mogelijk te maken zouden kunnen hebben met de gemiddeld genomen forse groei van de bedrijfsomvang van de K&K-bedrijven in de voorliggende jaren. Mogelijk waren de kosten van deze groei dusdanig hoog dat hierdoor de resultaten onder druk zijn komen te staan. De voorgenoemde bijeenkomst was reden om het in dit rapport beschreven onderzoek uit te voeren. Hierbij is onderzocht of de K&K-bedrijven zich qua bedrijfsstructuur in de periode 1999-2004 anders hebben ontwikkeld dan melkveebedrijven buiten het project die in 1999 nog een vergelijkbare bedrijfsstructuur hadden en welke gevolgen dat heeft gehad voor de ontwikkeling van het economisch resultaat.

1.2 Materiaal en methode

In dit rapport wordt eerst gekeken hoe de bedrijfsstructuur en de bedrijfsresultaten van de K&K-bedrijven zich hebben ontwikkeld in de periode 1999 tot en met 2004. In een volgende stap worden deze ontwikkelingen vergeleken met de ontwikkelingen bij vergelijkingsgroepen in dezelfde periode. Deze vergelijkingsgroepen zijn geselecteerd op basis van overeenkomstige structuurkenmerken (onder andere bedrijfsomvang en intensiteit) in 1999 en de gegevens zijn afkomstig uit het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet) van het LEI. Voor het maken van de vergelijkingsgroepen, ook wel spiegelgroepen genoemd, is gebruik gemaakt van de benchmark-tool Face-IT. Deze tool is binnen het project Koeien & kansen en binnen andere praktijkprojecten (onder andere Bioveem) al eerder ingezet (Beldman et al., 2005).

In dit onderzoek is er voor gekozen om de spiegelgroepen die voor 1999 zijn samengesteld wederom te gebruiken voor 2004. Voor 2004 is dus niet geselecteerd op overeenkomstige structuurkenmerken, maar is voor elk K&K-bedrijf het spiegelgroepgemiddelde opnieuw berekend op basis van de Informatienet-bedrijven die voor het jaar 1999 in de spiegelgroep zaten. Op deze manier kan dus inzichtelijk worden gemaakt in hoeverre de bedrijfsontwikkeling en de bedrijfsresultaten op de K&K-bedrijven afwijken van de spiegelbedrijven, welke in 1999 nog dezelfde bedrijfsstructuur hadden als de Koeien & Kansen-bedrijven. Naast de ontwikkeling van de resultaten van de K&K-groep als geheel wordt ook onderscheid gemaakt in subgroepen.

1.3 Opbouw van het rapport

In dit rapport worden afgeronde getallen weergegeven, terwijl in de berekeningen is gewerkt met niet-afgeronde getallen. Dit kan tot gevolg hebben dat de som van deelposten niet exact overeenkomt met totaalposten. Het rapport bestaat uit 6 hoofdstukken. Na de inleiding wordt in hoofdstuk 2 een overzicht gegeven van de ontwikkelingen in bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten op de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004. In hoofdstuk 3 worden deze ontwikkelingen in bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten vergeleken met de ontwikkelingen op spiegelgroepen in dezelfde periode. In hoofdstuk 4 wordt gekeken naar de verschillen binnen de K&K-groep, waarbij een indeling wordt gemaakt in 'snelle groeiers' en 'langzame groeiers'. In hoofdstuk 5 staan de investeringen die door de K&K-bedrijven en de spiegelgroepen zijn gedaan centraal en in hoofdstuk 6 volgen tot slot de discussie en conclusies.

2 Ontwikkeling bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten Koeien & Kansen

In dit hoofdstuk komen de bedrijfsstructuur en de technische en economische prestaties van de K&K-bedrijven in de jaren 1999 en 2004 aan de orde. Eerst wordt in paragraaf 2.1 een overzicht van de bedrijfsstructuur in 1999 en 2004 gegeven. In paragraaf 2.2 komen vervolgens de technische resultaten aan bod, gevolgd door de economische resultaten in paragraaf 2.3. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enkele conclusies in paragraaf 2.4.

2.1 Bedrijfsstructuur

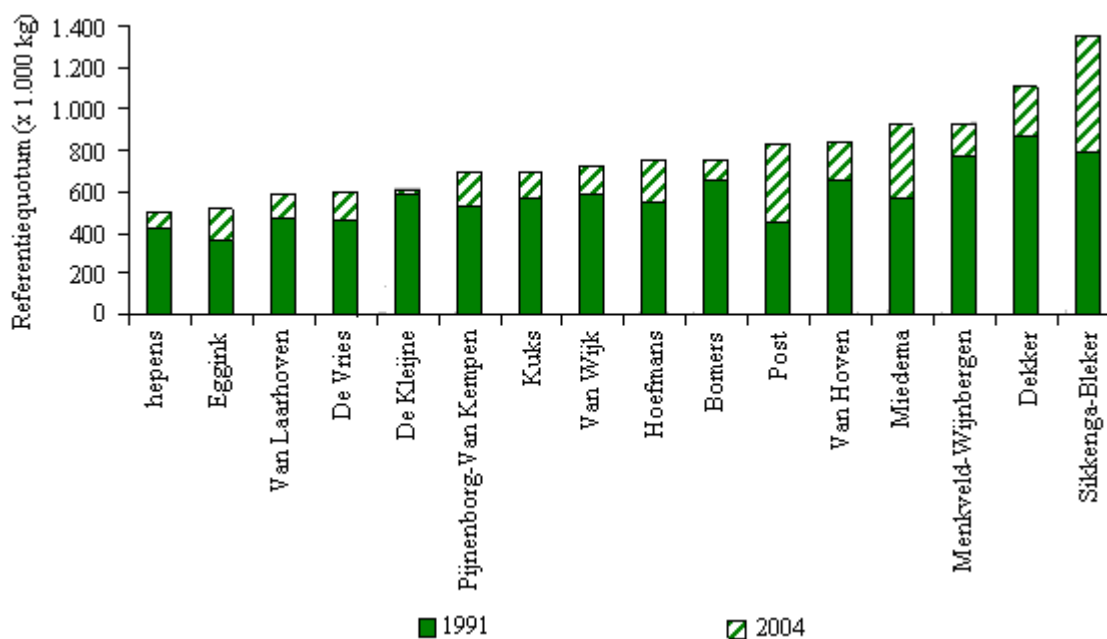
Tabel 2.1 geeft een overzicht van de gemiddelde bedrijfsstructuur van de K&K-bedrijven in 1999 en 2004.

Tabel 2.1 Bedrijfsstructuur Koeien & Kansen in 1999 en 2004

	1999	2004	Vershil
Cultuurgrond (ha)	40,6	51,8	11,2
Aantal koeien	75,6	97,1	21,6
Referentiequotum (x 1.000 kg)	583	777	194
Gebruikersquotum (x 1.000 kg)	593	773	180
Totale melkproductie bedrijf (x 1.000 kg)	600	763	163
Intensiteit (kg melk/ha voederoppervlak)	15.571	15.240	-331

In tabel 2.1 is te zien dat de K&K-bedrijven in 2004 fors zijn gegroeid ten opzichte van 1999. De oppervlakte cultuurgrond is toegenomen met 11,2 ha. Dit is een stijging van 28%. Het referentiequotum is met 194.000 kg gestegen. Dit is een stijging van 33% in 5 jaar, ofwel jaarlijks gemiddeld 6,7% groei ten opzichte van 1999. De totale melkproductie op de bedrijven is met 163.000 kg minder snel gegroeid dan het referentiequotum. In 1999 is namelijk netto-melkquotum geleased (verschil tussen gebruikersquotum en referentiequotum), terwijl in 2004 netto-melkquotum verleased is. Het gemiddelde aantal melkkoeien is toegenomen van 75,6 in 1999 naar 97,1 in 2004.

Uit tabel 2.1 bleek dat het referentiequotum van de K&K-bedrijven gemiddeld is toegenomen met 194.000 kg melk. Grafiek 2.1 geeft de groei van het referentiequotum op de individuele K&K-bedrijven weer. Het onderste deel van de staven geeft weer hoe groot het referentiequotum van de bedrijven was in 1999. Het gearceerde gedeelte geeft weer hoeveel quotum er in de periode 1999 tot en met 2004 is aangekocht. Uit de grafiek blijkt dat er grote verschillen bestaan in de mate waarin de K&K-bedrijven zijn gegroeid. Dit varieert van 25.000 tot 557.000 kg groei in referentiequotum in de periode 1999 tot en met 2004. In hoofdstuk 4 zal verder ingegaan worden op de verschillen tussen de 'snelle en langzame groeiers' binnen de K&K-deelnemers.

Figuur 2.1 Referentiequotum op Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in kg * 1.000)

2.2 Technische resultaten

In tabel 2.2. staan de technische resultaten van de K&K-bedrijven in 1999 en 2004 weergegeven.

Tabel 2.2 Technische resultaten Koeien & Kansen in 1999 en 2004

	1999	2004	Vershil
Melk/koe (kg)	8060	7866	-194
Jongvee/10 melkkoeien	8,0	6,4	-1,5
Vetgehalte (%)	4,36	4,48	0,11
Eiwitgehalte (%)	3,48	3,48	0,00
Krachtvoer/koe (kg)	2.098	2.256	158
Krachtvoer/100 kg meetmelk (kg)	24,6	26,9	2,2

De melkproductie per koe is in 2004 met ongeveer 200 kg gedaald per koe ten opzichte van 1999. Mogelijk heeft dit te maken met de forse groei van de bedrijfsomvang, waardoor de mogelijkheden om te selecteren binnen de veestapel beperkt waren. Het vetgehalte is licht gestegen, terwijl het eiwitgehalte gelijk is gebleven.

De jongveebezetting is met 1,5 stuks per 10 melkkoeien gedaald naar een niveau van 6,4 in 2004. Mogelijk is in het kader van het mestbeleid bewust voor een lagere jongveebezetting gekozen. Een lagere jongveebezetting gaf met Minas voordelen omdat minder voer aangevoerd hoefde te worden. Bij het nieuwe mestbeleid op basis van gebruiksnormen (waarmee de K&K-bedrijven al vanaf 2004 werken) betekent minder jongvee minder mestproductie waardoor minder mestplaatsingsruimte aanwezig hoeft te zijn. De daling van de jongveebezetting kan ook het gevolg zijn van de snelle groei van de bedrijven. Het krachtvoerconsumptie per koe (exclusief bijproducten) is in de jaren 1999 tot en met 2004 toegenomen met 158 kg, terwijl de melkproductie per koe is gedaald. Dit wijst er op dat door de snelle groei ook de mindere koeien op het bedrijf zijn aangehouden.

2.3 Economische resultaten

In deze paragraaf komen de economische resultaten van de K&K-bedrijven aan bod. Het gaat daarbij om de opbrengsten, de toegerekende kosten en de niet-toegerekende kosten, zowel bedrijfseconomisch en fiscaal.

2.3.1 Saldo

In tabel 2.3 staan de opbrengsten van de Koeien & Kansen-bedrijven weergegeven in 1999 en 2004.

Tabel 2.3 Opbrengsten Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil
Totaal opbrengsten rundvee	37,66	39,17	1,51
Melk- en zuivelopbrengsten	33,46	33,38	-0,08
Omzet en aanwas	3,62	2,51	-1,12
Overige opbrengsten rundvee	0,57	3,28	2,71

De totale opbrengsten van de rundveetak zijn gestegen van 37,66 euro per 100 kg melk naar 39,17 euro per 100 kg melk. Op bedrijfsniveau zijn de opbrengsten gestegen van 226.000 euro in 1999 naar 290.000 euro in 2004.

De stijging van de opbrengsten per 100 kg melk is gerealiseerd door een stijging van de overige opbrengsten rundvee met 2,71 euro per 100 kg melk. Dit is voor een deel het gevolg van premies die in 1999 nog niet bestonden. Het gaat dan om melkpremie (1,18 euro per 100 kg quotum in 2004) en om slachtpremie.

De melk- en zuivelopbrengsten zijn slechts gering gedaald van 33,46 in 1999 naar 33,38 euro per 100 kg melk in 2004. Hierdoor kan het beeld ontstaan dat het wel meevalt met de melkrijpsdaling. Aandachtspunt hierbij is echter de melkprijs in 1999. Ten opzichte van de jaren direct voor en na 1999 was de gemiddelde melkprijs in Nederland in 1999 juist erg laag (De Bondt, 2001; De Bondt en Van der Knijff, 2003 en 2005).

Hierdoor lijkt de melkprijzdaling in de periode 1999 tot en met 2004 mee te vallen, maar los van het jaar 1999 is er wel degelijk een dalende tendens waarneembaar in de melkprijs in de periode tot 2004. De opbrengsten van omzet & aanwas zijn gedaald met 1,12 euro per 100 kg melk ten opzichte van 1999. In tabel 2.4 staan de toegerekende kosten weergegeven voor 1999 en 2004.

Tabel 2.4 Toegerekende kosten Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil	
Totaal toegerekende kosten	8,96	10,05	1,09	
Veevoerkosten	5,47	6,09	0,62	
- ruwvoerkosten	0,61	0,39	-0,22	
- melkproductkosten	0,32	0,35	0,03	
- krachtvoerkosten	4,54	5,35	0,81	
Totale dierkosten rundvee	2,00	1,88	-0,12	
- veeverbeteringskosten	0,89	0,85	-0,04	
- diergezondheidskosten	1,12	1,03	-0,09	
Totale gewaskosten				
voederoppervlak	1,09	1,37	0,28	
- meststoffenkosten	0,53	0,65	0,13	
- kosten zaaizaad en gewasbeschermingmid.	0,57	0,72	0,15	
Overige kosten rundvee	0,39	0,70	0,31	

De gemiddelde toegerekende kosten op de K&K-bedrijven zijn in 2004 met 1,09 euro per 100 kg melk gestegen ten opzichte van 1999. Op bedrijfsniveau is dit een stijging van 54.000 euro in 1999 naar 71.000 euro in 2004.

De stijging van de toegerekende kosten is met name het gevolg van een stijging van de krachtvoerkosten (+0,81 euro). Uit paragraaf 1.2 bleek al dat de krachtvoergift per koe en per 100 kg melk in 2004 zijn gestegen ten opzichte van 1999. De totale voerkosten zijn minder gestegen (+0,62 euro) dan de krachtvoerkosten door een daling van de ruwvoerkosten (-0,22 euro). Mogelijk heeft er voor een deel dus ook substitutie van ruwvoer door krachtvoer plaatsgevonden.

De totale dierkosten voor de rundveetak zijn gedaald met 0,12 euro per 100 kg melk, hetgeen vooral is gerealiseerd door lagere diergezondheidskosten. De totale gewaskosten zijn 0,28 euro per 100 kg melk gestegen ten opzichte van 1999, door zowel hogere kosten voor meststoffen (+0,13 euro) als voor zaaizaad en gewasbeschermingsmiddelen (+0,15 euro). De overige kosten zijn gestegen van 0,39 euro per 100 kg melk in 1999 naar 0,70 euro per 100 kg melk in 2004.

In tabel 2.5 staan de saldi in 1999 en 2004 weergegeven.

Tabel 2.5 Saldo Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil	
Totaal opbrengsten rundvee	37,66	39,17	1,51	
Totaal toegerekende kosten	8,96	10,05	1,09	
Saldo rundvee	28,70	29,12	0,42	
Saldo overig	1,23	0,53	-0,70	
Saldo bedrijf	29,93	29,65	-0,28	

In 2004 zijn de totale opbrengsten voor de rundveetak met 1,51 euro per 100 kg melk gestegen ten opzichte van 1999 en de totale toegerekende kosten met 1,09 euro per 100 kg melk. Dit heeft tot gevolg dat het saldo rundvee met 0,42 euro per 100 kg melk is gestegen ten opzichte van 1999. Het saldo voor overige takken is echter met 0,70 euro per 100 kg melk gedaald ten opzichte van 1999. In 1999 waren er nog enkele bedrijven die naast melkvee andere takken hadden (bijvoorbeeld varkens). In 2004 is dit bij minder bedrijven het geval. Naast schaalvergroting is er dus ook sprake van specialisatie. Op bedrijfsniveau is het saldo gestegen met 43.000 euro.

Niet-toegerekende kosten

De niet toegekende kosten kunnen op 2 manieren worden weergegeven, namelijk bedrijfseconomisch en fiscaal. Bij de bedrijfseconomische weergave worden alle kosten in beeld gebracht, dus ook de kosten voor eigen arbeid en eigen kapitaal (berekend loon en berekende rente) worden meegenomen. Verder wordt bij de bedrijfseconomische weergave het hele quotum gewaardeerd, dus ook om niet verkregen en reeds afgeschreven quotum. Hierover wordt (berekende) rente in rekening gebracht. Op quotum wordt niet afgeschreven bij de bedrijfseconomische weergave.

Bij de fiscale weergave van de niet-toegerekende kosten worden alleen de uitgaven plus de afschrijvingen meegenomen. Wat betreft arbeid en kapitaal zijn er dan ook alleen uitgaven voor betaalde arbeid en betaalde rente en er worden dus ook geen berekende kosten meegenomen voor eigen arbeid en eigen kapitaal. Bij de fiscale weergave wordt afgeschreven op aangekocht quotum.

De totale niet-toegerekende kosten per 100 kg melk zijn in 2004 gestegen met 0,67 euro per 100 kg melk ten opzichte van 1999. De arbeidskosten zijn gedaald met 0,95 euro per 100 kg melk in 2004. De kosten voor werk door derden zijn echter met 0,98 euro per 100 kg melk gestegen. Ook de kosten voor machines, werktuigen en installaties en de kosten voor grond en gebouwen zijn gestegen met respectievelijk 0,76 en 0,83 euro per 100 kg melk. Een behoorlijk aantal van de bedrijven heeft in de periode 1999 tot en met 2004 geïnvesteerd in nieuwbouw en/of renovatie van de stal en de melkinstallatie, waardoor de kosten zijn gestegen.

Tabel 2.6 Niet-toegerekende kosten bedrijfseconomisch Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil	
Totaal niet-toegerekende kosten	40,40	41,06	0,67	
Arbeidskosten	12,82	11,87	-0,95	
Werk door derden	2,29	3,28	0,98	
Kosten mach., werkt. en inst.	4,72	5,48	0,76	
Kosten grond en gebouwen	9,47	10,30	0,83	
Overige niet toeg. kosten	11,10	10,14	-0,95	
- kosten quota	7,88	7,00	-0,89	
- kosten nutsvoorzieningen	0,97	1,22	0,25	
- algemene kosten	2,24	1,92	-0,32	

De overige niet-toegerekende kosten zijn gedaald met 0,95 euro per 100 kg melk ten opzichte van 1999. Het gaat hierbij met name om een daling van de quotumkosten (-0,89 euro per 100 kg melk). Zoals reeds eerder aangegeven wordt in de bedrijfseconomische weergave het hele quotum gewaardeerd, inclusief om niet verkregen quotum en reeds afgeschreven quotum. Over de waarde van het quotum wordt rente in rekening gebracht, die onder andere is gebaseerd op het rendement van staatsobligaties. Dit rendement was in 1999 4,5% en in 2004 3,5%, waardoor de rentekosten per 100 kg melk dus zijn gedaald in 2004.

Tabel 2.7 Bedrijfseconomische kengetallen Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil	
Saldo bedrijf	29,93	29,65	-0,28	
- niet-toegerekende kosten	40,40	41,06	0,67	
Nettobedrijfsresultaat	-10,46	-11,41	-0,95	
+ Arbeidskosten	12,82	11,87	-0,95	
Arbeidsopbrengst	2,36	0,46	-1,90	

In tabel 2.7 staan enkele bedrijfseconomische kengetallen weergegeven. Het nettobedrijfsresultaat is gedaald van -10,46 in 1999 naar -11,41 euro per 100 kg melk in 2004. De arbeidsopbrengst is nog sterker gedaald met 1,90 euro per 100 kg melk ten opzichte van 1999.

In tabel 2.8 staan de fiscale niet-toegerekende kosten weergegeven.

Tabel 2.8 Niet-toegerekende kosten fiscaal Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil	-2,0	0,0	2,0	4,0	6,0
Totaal niet-toegerekende kosten	17,96	24,33	6,37					
Kosten betaalde arbeid	0,56	0,79	0,23					
Werk door derden	2,29	3,28	0,98					
Kosten mach., werkt. en inst.	3,94	4,80	0,87					
Kosten grond en gebouwen	4,37	5,71	1,34					
Kosten quota	3,58	6,60	3,01					
Kosten nutsvoorzieningen	0,97	1,22	0,25					
Algemene kosten	2,24	1,92	-0,32					

Uit tabel 2.8 blijkt dat de totale fiscale niet-toegerekende kosten zijn gestegen met 6,37 euro per 100 kg melk ten opzichte van 1999. Dit is een stijging van 35%. Deze stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door hogere kosten voor quota. In 1999 waren de kosten voor quota nog 3,58 euro per 100 kg melk, terwijl deze in 2004 zijn gestegen naar 6,60 euro per 100 kg melk als gevolg van forse investeringen in melkquotum. Opvallend is dat de kosten voor betaalde arbeid zijn gestegen (+0,23 euro), terwijl bij de bedrijfseconomische resultaten de arbeidskosten (betaald en berekend) lager waren. Per 100 kg melk zijn er dus minder arbeidskosten gemaakt (al zijn de kosten voor werk door derden wel hoger), maar het aandeel betaalde arbeid is dus wel toegenomen. De kosten van machines, werktuigen en installaties en van grond en gebouwen zijn gestegen met respectievelijk 0,87 en 1,34 euro per 100 kg melk. Dit is onder andere het gevolg van investeringen in nieuwbouw en/of renovatie van de stal en de melkinstallatie.

Tabel 2.9 Fiscale kengetallen Koeien & Kansen in 1999 en 2004 (in € per 100 kg melk)

	1999	2004	Vershil	-8,0	-6,0	-4,0	-	0,0	2,0	4,0	6,0
Saldo bedrijf	29,93	29,65	-0,28				2,0				
Totaal niet-toegerekende kosten	17,96	24,33	6,37								
Productieresultaat	11,97	5,32	-6,65								
- betaalde rente	3,72	5,00	1,28								
Bedrijfswinst	8,25	0,31	-7,93								
+ Afschrijvingen	7,95	12,14	4,19								
Kasstroom a)	16,20	12,45	-3,75								

a) De kasstroom is hier gedefinieerd als de som van bedrijfswinst en afschrijvingen. De posten inkomen buiten bedrijf, belastingen en gezinsbestedingen zijn hierin niet verwerkt.

In tabel 2.9 staan enkele fiscale kengetallen weergegeven. Doordat de totale niet-toegerekende kosten in 2004 hoger zijn dan in 1999 zijn het productieresultaat, de bedrijfswinst en de kasstroom gedaald. Het productieresultaat is met 6,65 euro per 100 kg melk gedaald naar 5,32 euro per 100 kg melk. Doordat de betaalde rente per 100 kg melk is toegenomen (+1,28 euro), is de bedrijfswinst nog meer gedaald dan het productieresultaat. Als gevolg van de forse investeringen die in de periode 1999 tot en met 2004 zijn gedaan, zijn de afschrijvingen ook fors toegenomen met 4,19 euro per 100 kg melk. Afschrijvingen zijn wel kosten, maar geen uitgaven en daarom kunnen deze weer bij de bedrijfswinst worden opgeteld om tot de kasstroom te komen. Per 100 kg melk is de kasstroom gedaald van 16,20 euro per 100 kg melk in 1999 naar 12,45 in 2004. Op bedrijfsniveau bedroeg de kasstroom in 1999 ongeveer 99.200 euro en deze is in 2004 gedaald naar ongeveer 92.600 euro.

3 Ontwikkeling bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten Koeien & Kansen gespiegeld aan andere melkveebedrijven

In het vorige hoofdstuk is de ontwikkeling van de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 behandeld. In dit hoofdstuk komt aan bod hoe de K&K-bedrijven zich in deze periode hebben ontwikkeld qua bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten ten opzichte van zogenaamde spiegelgroepen.

In paragraaf 3.1 komt het doel en de werkwijze bij het samenstellen van de spiegelgroepen aan de orde. In paragraaf 3.2 komt naar voren hoe de spiegelgroepen en de K&K-bedrijven zich hebben ontwikkeld met betrekking tot de bedrijfsstructuur. In paragraaf 3.3 komen vervolgens de technische resultaten aan bod, gevolgd door de economische resultaten in paragraaf 3.4. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enkele conclusies in paragraaf 3.5.

3.1 Doel en werkwijze bij het samenstellen van de spiegelgroepen

Om meer zicht te krijgen op de sterke en zwakke punten in de bedrijfsvoering van een bedrijf is het gewenst om het effect van de bedrijfsstructuur op de resultaten uit te kunnen schakelen. Met de methode van spiegelgroepen is dit mogelijk. Bij deze methode wordt naast een K&K-bedrijf het gemiddelde van een groep bedrijven gezet dat qua bedrijfsstructuur vergelijkbaar is met het te beoordelen bedrijf. Verschillen in bedrijfsresultaat tussen een K&K-bedrijf en een spiegelgroep zullen daardoor het gevolg zijn van verschillen in de bedrijfsvoering en op deze manier kunnen daar dus sterke en zwakke punten in worden opgespoord. Deze methode is dus in de eerste plaats bedoeld voor het positioneren van individuele bedrijven. Het gemiddelde van een spiegelgroep is bij voorkeur gebaseerd op 10 tot 20 bedrijven.

Voor elk K&K-bedrijf is voor 1999 een spiegelgroep samengesteld op basis van gegevens uit het Bedrijven Informatienet van het LEI (het Informatienet). Bij het samenstellen van de spiegelgroepen is er geselecteerd op de volgende (structuur)kenmerken:

- regio;
- grondsoort;
- bedrijfsmelkproductie;
- melk per hectare voederoppervlak;
- aanwezigheid intensieve veehouderij- of akkerbouwtaak.

In dit onderzoek is er voor gekozen om de spiegelgroepen die voor 1999 zijn samengesteld wederom te gebruiken voor 2004. Voor 2004 is dus niet geselecteerd op overeenkomstige structuurkenmerken, maar is voor elk K&K-bedrijf het spiegelgroepgemiddelde opnieuw berekend op basis van de Informatienet-bedrijven die ook in 1999 in de spiegelgroep zaten. Op deze manier kan dus inzichtelijk worden gemaakt in hoeverre de bedrijfsontwikkeling en de bedrijfsresultaten op de K&K-bedrijven afwijken van de spiegelbedrijven, welke in 1999 nog dezelfde bedrijfsstructuur hadden als de K&K-bedrijven.

Niet alle Informatienet-bedrijven die in 1999 deel uitmaakten van spiegelgroepen waren in 2004 nog aanwezig in de database. Daarom zijn de spiegelgroepgemiddeldes alleen berekend op basis van die Informatienet-bedrijven die zowel in 1999 als in 2004 aanwezig waren. Als een spiegelgroep dus in 1999 was gebaseerd op 20 bedrijven waarvan er in 2004 nog 18 aanwezig waren, dat is het spiegelgroepgemiddelde voor beide jaren gebaseerd op deze 18 bedrijven. Dit heeft tot gevolg dat de resultaten van 1999 in dit rapport kunnen afwijken van eerdere publicaties en dat er spiegelgroepen ontstaan die uit minder dan (de gewenste) 10 bedrijven bestaan.

De gegevens over de bedrijfsstructuur en de technische en economische prestaties van de spiegelgroepen in 1999 en 2004 staan weergegeven in bijlage 2. In dit hoofdstuk komen alleen de verschillen tussen 2004 en 1999 aan bod voor de spiegelgroepen welke naast de verschillen tussen 2004 en 1999 van Koeien & Kansen zijn gezet (hoofdstuk 2). Op die manier wordt dus inzichtelijk in welke mate de ontwikkeling van bedrijfsstructuur en bedrijfsresultaten op de K&K-bedrijven afwijkt van de ontwikkeling bij de spiegelgroepen.

3.2 Bedrijfsstructuur

Om te kijken in hoeverre de ontwikkeling van de K&K-bedrijven afwijkt van de ontwikkeling op de spiegelbedrijven, wordt in de rest van dit hoofdstuk gekeken naar de verschillen in ontwikkeling tussen beide groepen in de periode 1999 tot en met 2004. Voor elk kengetal wordt eerst de ontwikkeling voor Koeien & Kansen (verschil tussen 2004 en 1999) weergegeven, vervolgens de ontwikkeling voor de spiegelgroepen (verschil tussen 2004 en 1999) en deze getallen worden met elkaar vergeleken (verschil tussen de ontwikkeling van Koeien & Kansen en de ontwikkeling van de spiegelgroepen).

Tabel 3.1 Verschil in ontwikkeling bedrijfsstructuur (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen

	Verschil 2004-1999 K&K	Verschil 2004-1999 Spiegelgrond	Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgrond
Cultuurgrond (ha)	11,2	8,8	2,4
Aantal koeien	21,6	17,3	4,3
Referentiequotum (kg x 1.000)	194	164	29
Gebruikersquotum (kg x 1.000)	180	140	40
Totale melkproductie bedrijf (kg x 1.000)	163	118	45
Intensiteit (kg melk/ha voederoppervlak)	-331	-317	-14

In de periode 1999 tot en met 2004 is de oppervlakte cultuurgrond op de K&K-bedrijven met 11,2 ha gegroeid. Deze oppervlakte is op de spiegelgroepen in dezelfde periode met 8,8 ha toegenomen. Dit betekent dus dat de oppervlakte cultuurgrond op de K&K-bedrijven met 2,4 ha meer is toegenomen dan op de spiegelgroepen. Het referentiequotum en de totale melkproductie zijn bij de K&K-bedrijven met respectievelijk 29.000 en 45.000 kg meer toegenomen dan bij de spiegelgroepen. De intensiteit is bij zowel de K&K-bedrijven als de spiegelgroepen met ruim 300 kg melk per hectare voederoppervlak gedaald.

3.3 Technische resultaten

In tabel 3.2 staat het verschil in ontwikkeling van de technische resultaten weergegeven tussen de K&K-bedrijven en de spiegelgroepen in de periode 1999 tot en met 2004.

Tabel 3.2 Verschil in ontwikkeling technische resultaten (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen

	Verschil 2004-1999 K&K	Verschil 2004- 1999 spiegelgrond	Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgrond
Melk/koe (kg)	-194	-260	66
Jongvee/10 melkkoeien	-1,5	-1,2	-0,3
Vetgehalte (%)	0,11	0,07	0,05
Eiwitgehalte (%)	0,00	0,02	-0,02
Krachtvoer/koe (kg)	158	-75	233
Krachtvoer/100 kg meetmelk (kg)	2,2	-0,5	2,7

De melkproductie per koe is bij de K&K-bedrijven iets minder gedaald (66 kg) dan bij de spiegelgroepen. De krachtvoergift per koe is bij de K&K-bedrijven echter toegenomen (+158 kg), terwijl deze bij de spiegelgroepen juist is gedaald (-75 kg). Per 100 kg meetmelk is de krachtvoergift op de K&K-bedrijven zelfs met 2,7 kg per 100 kg meetmelk toegenomen ten opzichte van de Spiegelgroep. De daling van de jongveebezetting is bij beide groepen ongeveer gelijk.

Het vetgehalte in de melk is bij de K&K-bedrijven met 0,11% meer toegenomen dan bij de spiegelgroepen (+0,07 %). Het eiwitpercentage is bij de K&K-bedrijven niet veranderd, terwijl dit bij de spiegelgroepen met 0,02% is toegenomen.

3.4 Economische resultaten

In deze paragraaf komen de verschillen in ontwikkeling van het economisch resultaat tussen de K&K-bedrijven en de spiegelgroepen aan bod. Het gaat daarbij om de opbrengsten, de toegerekende kosten en de niet-toegerekende kosten, zowel bedrijfseconomisch en fiscaal.

Saldo

In tabel 3.3 staat weergegeven in hoeverre de ontwikkeling van de opbrengsten in de periode 1999 tot en met 2004 bij de K&K-bedrijven afwijkt van de ontwikkeling van de opbrengsten bij de spiegelgroepen.

Tabel 3.3 Verschil in ontwikkeling opbrengsten (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	a)	b)	c)	
Totaal opbrengsten rundvee	1,51	0,71	0,80	
Melk- en zuivelopbrengsten	-0,08	0,15	-0,23	
Omzet & aanwas	-1,12	-1,40	0,29	
Overige opbr. Rundvee	2,71	1,97	0,74	

a) Verschil 2004-1999 K&K; b) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; c) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

De totale opbrengsten rundvee zijn bij de K&K-bedrijven met 0,80 euro per 100 kg melk meer toegenomen dan bij de Spiegelgroepen. Bij de melk- en zuivelopbrengsten is het verschil in ontwikkeling ten opzichte van de spiegelgroepen nadelig met -0,23 euro per 100 kg melk. De opbrengsten voor omzet & aanwas zijn bij de K&K-bedrijven echter minder gedaald (+0,29 euro) en de overige opbrengsten zijn met 0,74 euro meer gestegen.

Tabel 3.4 Verschil in ontwikkeling toegerekende kosten (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	a)	b)	c)	
Totaal toegerekende kosten	1.09	1.02	0.07	
Veevoerkosten	0,62	0,10	0,52	
- ruwvoerkosten	-0,22	-0,59	0,36	
- melkproductkosten	0,03	-0,10	0,13	
- krachtvoerkosten	0,81	0,78	0,03	
Totale dierkosten rundvee	-0,12	-0,03	-0,09	
- veeverbeteringskosten	-0,04	-0,08	0,04	
- diergezondheidskosten	-0,09	0,04	-0,13	
Totale gewaskosten voederoppervlak	0,28	0,25	0,03	
- meststoffenkosten	0,13	0,16	-0,03	
- kosten zaaizaad en				
gewasbeschermingmiddelen	0,15	0,10	0,06	
Overige kosten rundvee	0,31	0,70	-0,39	

a) Verschil 2004-1999 K&K; b) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; c) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

Uit tabel 3.4 blijkt dat de totale toegerekende kosten bij zowel de K&K-bedrijven als de spiegelgroepen in de periode 1999 tot en met 2004 zijn gestegen met respectievelijk 1,09 en 1,02 euro per 100 kg melk. Het verschil in ontwikkeling van de totale toegerekende kosten tussen beide groepen is dus gering. Bij de onderliggende kostenposten zit er wel verschil in de ontwikkeling. De veevoerkosten zijn bij de K&K-bedrijven met 0,52 euro per 100 kg melk meer gestegen dan bij de spiegelgroepen. Dit verschil wordt met name veroorzaakt door de ruwvoerkosten. In 2004 zijn deze bij de K&K-bedrijven minder gedaald dan bij de spiegelgroepen ten opzichte van 1999. De krachtvoerkosten zijn bij de K&K-bedrijven en bij de spiegelgroepen met respectievelijk 0,81 en 0,78 euro per 100 kg melk gestegen. Opvallend is dat de krachtvoergifft per koe bij de K&K-bedrijven ruim 200 kg is gestegen ten opzichte van de spiegelgroepen, terwijl de kosten van krachtvoer ongeveer evenveel zijn gestegen als bij de spiegelgroepen. De K&K-bedrijven moeten dus goedkoper krachtvoer hebben aangevoerd dan de spiegelgroepen. De totale dierkosten voor rundvee zijn bij de K&K-bedrijven 0,09 euro per 100 kg melk meer gedaald dan bij de spiegelgroepen. Deze winst is gerealiseerd bij de diergezondheidskosten, waarbij het verschil in ontwikkeling 0,13 euro per 100 kg melk bedraagt.

De toename van de totale gewaskosten voor voedergewassen verschilt nauwelijks tussen de beide groepen. De overige kosten rundvee zijn op de K&K-bedrijven met 0,39 euro minder gestegen dan bij de spiegelgroep.

In tabel 3.5 staat de ontwikkeling van de saldi op de K&K-bedrijven en de spiegelgroepen in de periode 1999 tot en met 2004 weergegeven.

Tabel 3.5 Verschil in ontwikkeling saldi (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	a)	b)	c)	-1,0	-0,5	0,0	0,5	1,0
Totaal opbrengsten rundvee	1,51	0,71	0,80					
Totaal toegerekende kosten	109	1,02	0,07					
Saldo rundvee	0,42	-0,31	0,73					
Saldo overig	-0,70	-0,15	-0,56					
Saldo bedrijf	-0,28	-0,46	0,18					

a) Verschil 2004-1999 K&K; b) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; c) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

De totale opbrengsten zijn bij de K&K-bedrijven met 0,80 euro per 100 kg melk meer gestegen dan bij de spiegelgroepen en de totale toegerekende kosten 0,07 euro. Het verschil in ontwikkeling van het saldo bedraagt hierdoor 0,73 euro per 100 kg melk in het voordeel van de K&K-bedrijven.

Het saldo voor overige takken is in de periode 1999 tot en met 2004 zowel bij de K&K-bedrijven als bij de spiegelgroepen gedaald. De daling was bij de K&K-bedrijven echter 0,56 euro per 100 kg melk groter. Dit komt waarschijnlijk doordat de K&K-bedrijven gemiddeld meer zijn gespecialiseerd dan de spiegelgroepen. Het verschil in ontwikkeling van het saldo van het totale bedrijf is hierdoor gering met 0,18 euro per 100 kg melk in het voordeel van de K&K-bedrijven.

Naast het feit dat het saldo bedrijf bij de K&K-bedrijven met 0,18 euro per 100 kg melk minder is afgenomen, zijn deze bedrijven ook 45.000 kg meer melk gaan produceren dan de spiegelgroepen. Op bedrijfsniveau is het saldo bedrijf bij de K&K-bedrijven 43.000 euro gestegen, terwijl deze stijging bij de spiegelgroep 34.000 euro bedroeg.

Niet-toegerekende kosten

In deze paragraaf komt het verschil in ontwikkeling van de niet-toegerekende kosten tussen de K&K-bedrijven en de spiegelgroepen aan bod. Het gaat hierbij zowel om de bedrijfseconomische als om de fiscale resultaten. In tabel 3.6 staan de bedrijfseconomische resultaten weergegeven.

Tabel 3.6 Verschil in ontwikkeling niet-toegerekende kosten bedrijfseconomisch (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	a)	b)	c)	-1,0	-0,5	0,0	0,5	1,0	1,5	2,0
Totaal niet-toegerekende kosten	0,67	-1,08	1,75							
Arbeidskosten	-0,95	-0,18	-0,78							
Werk door derden	0,98	0,50	0,49							
Kosten mach., werkt. en inst.	0,76	0,71	0,05							
Kosten grond en gebouwen	0,83	-0,09	0,92							
Overige niet toeg. kosten	-0,95	-2,02	1,07							
- kosten quota	-0,89	-1,55	0,67							
- kosten nutsvoorzieningen	0,25	0,28	-0,03							
- algemene kosten	-0,32	-0,75	0,43							

a) Verschil 2004-1999 K&K; b) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; c) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

Uit tabel 3.6 blijkt dat de totale niet-toegerekende kosten in de periode 1999 tot en met 2004 bij de K&K-bedrijven zijn gestegen met 0,67 euro per 100 kg melk, terwijl deze bij de spiegelgroepen juist zijn gedaald met 1,08 euro per 100 kg melk.

Bij de K&K-bedrijven zijn de arbeidskosten met 0,78 euro per 100 kg melk meer gedaald dan bij de spiegelgroepen. De kosten voor werk door derden zijn echter met 0,49 euro per 100 kg melk meer gestegen bij de K&K-bedrijven. De kosten van machines, werktuigen en installaties zijn bij beide groepen ongeveer evenveel toegenomen. Als wordt gekeken naar de totale bewerkingskosten, de som van de voorgaande 3 posten, blijken deze dus bij de Koeien & Kansen minder te zijn gestegen dan bij de spiegelgroepen. Mogelijk is dit het gevolg van de snellere bedrijfsgroei bij de K&K-bedrijven waardoor arbeid en machines efficiënter konden worden ingezet.

De kosten voor grond en gebouwen zijn bij de K&K-bedrijven met 0,92 euro per 100 kg melk meer toegenomen dan bij de spiegelgroepen. Door de snellere groei van de totale melkproductie op de bedrijven is ook meer geïnvesteerd in vergroting van de stalcapaciteit. Een ander groot verschil in ontwikkeling is zichtbaar bij de quotumkosten. Deze zijn bij de K&K-bedrijven met 0,67 euro per 100 kg melk minder gedaald dan bij de Spiegelgroep.

Tabel 3.7 Verschil in ontwikkeling bedrijfseconomische kengetallen (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	a)	b)	c)	
Saldo bedrijf	-0.28	-0.46	0.18	
Niet-toegerekende kosten	0.67	-1.08	1.75	
Nettobedrijfsresultaat	-0.95	0.62	-1.57	
+ Arbeidskosten	-0.95	-0.18	-0.78	
Arbeidsopbrengst	-1.90	0.44	-2.35	

a) Verschil 2004-1999 K&K; b) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; c) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

Tabel 3.7 geeft een overzicht van de ontwikkeling van enkele bedrijfseconomische kengetallen. Het nettobedrijfsresultaat per 100 kg melk is bij de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 gedaald met 0,95 euro per 100 kg melk, terwijl deze in dezelfde periode is gestegen bij de spiegelgroepen met 0,62 euro per 100 kg melk. Op bedrijfsniveau is het nettobedrijfsresultaat bij de K&K-bedrijven gedaald met 27.000 euro. Ook bij de spiegelgroepen is het nettobedrijfsresultaat op bedrijfsniveau gedaald (-12.000 euro), ondanks de stijging per 100 kg melk. Dit komt doordat het nettobedrijfsresultaat per 100 kg melk bij de spiegelgroep in 2004 ook nog steeds negatief is en er door een toename van de totale melkproductie op het bedrijf dus meer kilogrammen met dit negatieve nettobedrijfsresultaat worden geproduceerd. De arbeidsopbrengst is bij de K&K-bedrijven met 2,35 euro per 100 kg melk gedaald ten opzichte van de spiegelgroepen.

In tabel 3.8 staan de fiscale niet-toegerekende kosten weergegeven.

Tabel 3.8 Verschil in ontwikkeling niet-toegerekende kosten fiscaal (2004-1999) tussen K&K- en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	a)	b)	c)	
Totaal niet-toegerekende kosten	6,37	5,12	1,25	
Kosten betaalde arbeid	0,23	0,15	0,08	
Werk door derden	0,98	0,50	0,49	
Kosten mach., werkt. en inst.	0,87	1,00	-0,13	
Kosten grond en gebouwen	1,34	1,05	0,29	
Kosten quota	3,01	2,89	0,13	
Kosten nutsvoorzieningen	0,25	0,28	-0,03	
Algemene kosten	-0,32	-0,75	0,43	

a) Verschil 2004-1999 K&K; b) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; c) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

De fiscale niet-toegerekende kosten op de K&K-bedrijven zijn met 1,25 euro per 100 kg melk meer gestegen dan bij de spiegelgroepen. Dit is met name het gevolg van meer gestegen kosten voor werk door derden (+0,49 euro) en minder gedaalde algemene kosten (0,43 euro). Ook de kosten voor grond en gebouwen zijn meer gestegen bij Koeien & Kansen (+0,29 euro). De kosten voor betaalde arbeid zijn bij de

K&K-bedrijven met 0,08 euro per 100 kg melk meer toegenomen dan bij de spiegelgroep. De totale arbeidskosten (inclusief kosten berekende arbeid) bleken bij de K&K-bedrijven juist meer te zijn gedaald. Per 100 kg melk zijn de totale arbeidskosten dus meer gedaald ten opzichte van de spiegelgroep, waarbij het aandeel betaalde arbeid juist meer is gestegen.

Tabel 3.9 geeft een overzicht van enkele fiscale kengetallen. Door de grotere stijging van de totale niet-toegerekende kosten is het productieresultaat bij de K&K-bedrijven sterker gedaald dan bij de spiegelgroepen. De iets gunstigere ontwikkeling van het saldo bij de K&K-bedrijven kan de ongunstigere ontwikkeling bij de niet-toegerekende kosten dus niet goed maken. Omdat de betaalde rente met 1,01 euro per 100 kg melk meer is gestegen op de K&K-bedrijven, is de bedrijfswinst op de K&K-bedrijven met 2,08 euro per 100 kg melk meer gedaald in vergelijking met de spiegelgroepen. Op bedrijfsniveau is de bedrijfswinst bij de K&K-bedrijven gedaald met 56.000 euro. Bij de spiegelgroepen bedroeg deze daling 30.000 euro.

Tabel 3.9 Verschil in ontwikkeling fiscale kengetallen (2004-1999) tussen Koeien & Kansen en spiegelgroepen (in € per 100 kg melk)

	b)	c)	d)	
Saldo bedrijf	-0,28	-0,46	0,18	
Totaal niet-toegerekende kosten	6,37	5,12	1,25	
Productieresultaat	-6,65	-5,58	-1,08	
- Betaalde rente	1,28	0,27	1,01	
Bedrijfswinst	-7,93	-5,85	-2,08	
+ Afschrijvingen	4,19	3,51	0,68	
Kasstroom a)	-3,75	-2,34	-1,40	

a) De kasstroom is hier gedefinieerd als de som van bedrijfswinst en afschrijvingen. De posten inkomen buiten bedrijf, belastingen en gezinsbestedingen zijn hierin niet verwerkt; b) Verschil 2004-1999 K&K; c) Verschil 2004-1999 spiegelgroep; d) Verschil in ontwikkeling K&K en spiegelgroep.

De kasstroom is op de K&K-bedrijven met 1,40 euro per 100 kg melk meer gedaald dan de spiegelgroepen. Het verschil is echter kleiner dan bij de bedrijfswinst, omdat hier de afschrijvingen niet in worden meegenomen. Als gevolg van grotere investeringen zijn de afschrijvingen bij de K&K-bedrijven namelijk sneller gestegen dan bij de spiegelgroep. Op bedrijfsniveau is de kasstroom op de K&K-bedrijven ten opzichte van 1999 gedaald met bijna 7.000 euro. De kasstroom bij de spiegelgroepen is op bedrijfsniveau juist gestegen met 5.000 euro ten opzichte van 1999.

3.5 Samenvatting resultaten

Hieronder volgen puntsgewijs de resultaten van dit hoofdstuk:

- de bedrijfsomvang is bij de K&K-bedrijven sneller toegenomen in de periode 1999 tot en met 2004 dan bij de spiegelgroepen. Het referentiequotum en de totale melkproductie zijn met respectievelijk 29.000 en 45.000 kg meer toegenomen dan bij de spiegelgroepen;
- de totale opbrengsten zijn bij de K&K-bedrijven meer gestegen (+1,51 euro) dan bij de spiegelgroepen (+0,71 euro). Bij beide groepen wordt de stijging van opbrengsten voornamelijk veroorzaakt door een stijging van de overige opbrengsten. Voor een deel is dit het gevolg van de melkpremie (1,18 euro per 100 kg melk) die in 2004 voor het eerst werd uitbetaald;
- de totale toegerekende kosten zijn zowel bij de K&K-bedrijven als bij de spiegelgroepen gestegen met respectievelijk 1,09 en 1,02 euro per 100 kg melk;
- het saldo rundvee is bij de K&K-bedrijven met 0,73 euro per 100 kg melk verbeterd ten opzichte van de spiegelgroepen. Het totale saldo op bedrijfsniveau is bij Koeien & Kansen met 43.000 euro gestegen ten opzichte van 1999, terwijl deze stijging bij de spiegelgroepen 34.000 euro bedroeg;
- de totale niet-toegerekende kosten zijn bij de K&K-bedrijven op bedrijfseconomisch niveau met 1,75 euro per 100 kg melk meer gestegen dan de spiegelgroepen;
- het nettobedrijfsresultaat is ondanks de stijging in saldo bij de K&K-bedrijven gedaald (-0,95 euro per 100 kg melk), terwijl deze bij de spiegelgroep is gestegen (+0,62 euro per 100 kg melk). Op bedrijfsniveau is het nettobedrijfsresultaat op de K&K-bedrijven met 15.000 euro verslechterd ten opzichte van de spiegelgroepen;
- de fiscale toegerekende kosten zijn bij de K&K-bedrijven met 1,25 euro meer gestegen dan bij de spiegelgroepen;

- de kasstroom is op de K&K-bedrijven met 1,40 euro per 100 kg melk meer gedaald dan de spiegelgroepen. Op bedrijfsniveau is de kasstroom op de K&K-bedrijven met 12.000 euro verslechterd ten opzichte van de spiegelgroepen.

4 Diversiteit binnen Koeien & Kansen

In voorgaande hoofdstukken werd steeds gesproken over het gemiddelde K&K-bedrijf. Binnen de K&K-groep zijn de verschillen in bedrijfsontwikkeling en bedrijfsresultaat echter groot. In dit hoofdstuk wordt daarom ingegaan op de verschillen in ontwikkeling binnen de K&K-groep in de periode 1999 tot en met 2004. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in 'snelle groeiers' en 'langzame groeiers'. Voor het in beeld brengen van groei zijn er meerdere kengetallen, zoals de oppervlakte cultuurgrond, het referentiequotum, de totale melkproductie op het bedrijf, de omzet, enzovoorts. In dit hoofdstuk wordt de groei afgemeten aan de ontwikkeling van het referentiequotum.

4.1 Bedrijfstructuur

Wanneer een bedrijf in 2004 minder dan 25% is gegroeid in referentiequotum ten opzichte van 1999, is deze ingedeeld in de groep 'langzame groeiers'. Wanneer het referentiequotum van een bedrijf in 2004 25% of meer is gegroeid ten opzichte van 1999, dan is deze ingedeeld in de groep 'snelle groeiers'. In totaal zijn er 7 K&K-bedrijven die in de periode 1999 tot en met 2004 met minder dan 25% zijn gegroeid en 9 bedrijven die met 25% of meer zijn gegroeid.

Tabel 4.1 Ontwikkeling bedrijfsstructuur 'langzame groeiers' en 'snelle groeiers' binnen Koeien & Kansen

	'Langzame groeiers'			'Snelle groeiers'		
	1999	2004	verschil	1999	2004	verschil
Cultuurgrond (ha)	40,6	50,8	10,2	40,7	52,6	12,0
Aantal koeien	77,5	89,0	11,5	74,0	103,4	29,4
Referentiequotum (x 1.000 kg)	582	686	104	584	848	264
Gebruikersquotum (x 1.000 kg)	583	690	107	601	838	238
Totale melkproductie bedrijf (x 1.000 kg)	581	675	93	614	831	218
Intensiteit (kg melk/ha voederoppervlak)	15.130	13.978	-1.152	15.914	16.222	308

Uit tabel 4.1 blijkt dat het referentiequotum bij de 'snelle groeiers' met 264.000 kg is toegenomen in de periode 1999 tot en met 2004 en bij de 'langzame groeiers' met 104.000 kg. De totale melkproductie is bij de 'snelle groeiers' toegenomen met 218.000 kg en bij de 'langzame groeiers' met 93.000 kg. Het verschil in groei van melkproductie (125.000 kg) is dus kleiner dan het verschil in groei van het referentiequotum (160.000 kg). Dit komt onder andere doordat de 'snelle groeiers' in 1999 meer melk leasden in vergelijking met de 'langzame groeiers', terwijl de 'snelle groeiers' in 2004 juist meer verleasden. De intensiteit is bij de 'langzame groeiers' gedaald met bijna 1.200 kg melk per hectare voederoppervlak tot ongeveer 14.000 kg melk per hectare. De 'snelle groeiers' zijn iets geïntensiveerd en produceren in 2004 ruim 16.200 kg melk per hectare voederoppervlak.

4.2 Technische resultaten

In tabel 4.2 staat de ontwikkeling van de technische resultaten op de bedrijven weergegeven.

Tabel 4.2 Ontwikkeling technische resultaten 'langzame groeiers' en 'snelle groeiers' binnen Koeien & Kansen

	'Langzame groeiers'			'Snelle groeiers'		
	1999	2004	verschil	1999	2004	verschil
Melk/koe (kg)	7.701	7.660	-42	8.340	8.027	-313
Jongvee/10 melkkoe	7,4	6,2	-1,2	8,4	6,7	-1,8
Vet %	4,35	4,47	0,12	4,38	4,48	0,10
Eiwit %	3,51	3,49	-0,02	3,46	3,47	0,01
Krachtvoer/koe (kg)	1.979	2.117	138	2.191	2.364	173
Krachtvoer/100 kg meetmelk (kg)	24,1	26,0	1,8	25,0	27,6	2,5

In tabel 4.2. is te zien dat de 'snelle groeiers' in 1999 op een duidelijk hoger productieniveau (8.340 kg melk per koe) zaten dan de 'langzame groeiers' (7.701 kg melk per koe). Het productieniveau daalt bij de 'snelle groeiers' echter veel meer (-313 kg melk per koe) dan bij de 'langzame groeiers' (-42 kg melk per koe) in de periode 1999 tot en met 2004. Dit komt waarschijnlijk doordat de 'snelle groeiers' minder selectiemogelijkheden binnen de veestapel hadden om het quotum vol te kunnen melken waardoor ook de mindere dieren op het bedrijf zijn gebleven. Bij de krachtvoergif is te zien dat deze bij de 'snelle groeiers' meer is gestegen dan bij de 'langzame groeiers'. Ook dit kan te maken hebben met het feit dat bij de 'snelle groeiers' de mindere dieren een lagere krachtvoerbenuiting veroorzaken en/of dat door het verhogen van de krachtvoergif is geprobeerd om de melkproductie te pushen. Ook de verschillen in ontwikkeling van de intensiteit kunnen een rol spelen. De 'langzame groeiers' zijn juist geëxtensiveerd en hebben in 2004 in verhouding dus meer ruwvoer beschikbaar, hetgeen ook een reden kan zijn waarom de krachtvoergif minder is gestegen dan bij de 'snelle groeiers'.

4.3 Economische resultaten

In deze paragraaf komen de verschillen in ontwikkeling van het economisch resultaat van de 'snelle groeiers' en langzame groeiers' binnen Koeien & Kansen aan bod. Het gaat daarbij om de opbrengsten, de toegerekende kosten en de niet-toegerekende kosten, zowel bedrijfseconomisch en fiscaal.

Saldo

In tabel 4.3 is te zien dat de stijging van het saldo per 100 kg melk bij de 'langzame groeiers' (+0,64 euro) groter is dan de stijging bij de 'snelle groeiers' (+0,25 euro). Het saldo voor overige takken is bij zowel de 'langzame groeiers' als de 'snelle groeiers' gedaald. Bij de 'sterke groeiers' is de daling van het saldo van overige takken groter. Deze bedrijven hebben zich dus naast schaalvergroting ook meer gericht op specialisatie. Het totale bedrijfssaldo per 100 kg melk is bij de 'langzame groeiers' met 0,13 euro per 100 kg melk toegenomen en bij de 'snelle groeiers' met 0,61 euro per 100 kg melk gedaald. Op bedrijfsniveau is het totale bedrijfssaldo bij de 'langzame groeiers' gemiddeld gestegen met 26.000 euro en bij de 'snelle groeiers' met 54.000 euro.

Tabel 4.3 Saldo 'langzame groeiers' en 'snelle groeiers' binnen Koeien & Kansen (in € per 100 kg melk)

	'Langzame groeiers'			'Snelle groeiers'		
	1999	2004	verschil	1999	2004	verschil
Totaal opbrengsten rundvee	37,73	39,45	1,72	37,60	38,95	1,35
Totaal toegerekende kosten	8,68	9,75	1,08	9,17	10,27	1,10
Saldo rundvee	29,05	29,70	0,64	28,43	28,68	0,25
Saldo overig	1,19	0,67	-0,51	1,26	0,41	-0,85
Saldo bedrijf	30,24	30,37	0,13	29,69	29,09	-0,61

Niet-toegerekende kosten

In tabel 4.4 staan de bedrijfseconomische resultaten weergegeven van 'langzame groeiers' en 'snelle groeiers' binnen de Koeien & Kansen.

Tabel 4.4 Bedrijfseconomische resultaten 'langzame groeiers' en 'snelle groeiers' binnen Koeien & Kansen (in € per 100 kg melk)

	'Langzame groeiers'			'Snelle groeiers'		
	1999	2004	verschil	1999	2004	verschil
Totaal niet-toegerekende kosten	41,53	44,21	2,68	39,51	38,62	-0,90
Nettobedrijfsresultaat	-11,29	-13,83	-2,55	-9,82	-9,53	0,29
Arbeidsopbrengst	1,12	-1,42	-2,54	3,33	1,92	-1,41

De totale bedrijfseconomische niet-toegerekende kosten zijn bij de 'langzame groeiers' gestegen met 2,68 euro per 100 kg melk en bij de 'snelle groeiers' gedaald met 0,90 euro per 100 kg melk. De grootste oorzaak van dit verschil zijn de arbeidskosten. Deze zijn bij de 'snelle groeiers' met 1,70 euro per 100 kg melk gedaald en bij de 'langzame groeiers' ongeveer gelijk gebleven. Daarnaast hebben de 'langzame groeiers' hogere kosten voor grond & gebouwen.

Het nettobedrijfsresultaat is bij de 'langzame groeiers' gedaald met 2,55 euro per 100 kg melk en bij de 'snelle groeiers' gestegen met 0,29 euro per 100 kg melk. De arbeidsopbrengst is in 2004 bij de 'snelle

groeiers' gedaald met 1,41 euro per 100 kg melk en bij de 'langzame groeiers' gedaald met 2,54 euro per 100 kg melk.

Tabel 4.5 Fiscale resultaten 'langzame groeiers' en 'snelle groeiers' binnen Koeien & Kansen (in € per 100 kg melk)

	'Langzame groeiers'			'Snelle groeiers'		
	1999	2004	verschil	1999	2004	verschil
Totaal niet-toegerekende kosten	18,63	23,54	4,91	17,44	24,95	7,51
Productieresultaat	11,61	6,83	-4,78	12,25	4,14	-8,11
Bedrijfswinst	6,84	2,63	-4,21	9,34	-1,49	-10,83
Kasstroom	15,06	12,74	-2,32	17,09	12,23	-4,86

a) De kasstroom is hier gedefinieerd als de som van bedrijfswinst en afschrijvingen. De posten inkomen buiten bedrijf, belastingen en gezinsbestedingen zijn hierin niet verwerkt.

De totale niet-toegerekende kosten per 100 kg melk zijn op fiscaal niveau meer gestegen bij de 'snelle groeiers' (+7,51 euro) dan bij de 'langzame groeiers' (+4,91 euro). De stijging bij de 'langzame groeiers' is voor 46% het gevolg van hogere kosten voor grond en gebouwen. Daarnaast zijn er hogere kosten voor werk door derden en voor quota. De stijging bij de 'snelle groeiers' wordt voor 64% veroorzaakt door hogere kosten voor quota.

Door de grotere stijging van de fiscale niet-toegerekende kosten bij de 'snelle groeiers' zijn het productieresultaat en de bedrijfswinst sterk gedaald. In 1999 hadden de 'snelle groeiers' nog een hoger productieresultaat en een hogere bedrijfswinst dan de 'langzame groeiers', terwijl de 'langzame groeiers' in 2004 hoger zitten. De kasstroom is bij de 'snelle groeiers' gedaald met 4,86 euro per 100 kg melk. Bij de 'langzame groeiers' is hier een daling te zien van 2,32 euro per 100 kg melk. Op bedrijfsniveau is de kasstroom van de 'langzame groeiers' gedaald met 600 euro en van de 'snelle groeiers' met 11.000 euro.

4.4 Samenvatting resultaten

Hieronder volgen puntsgewijs de resultaten van dit hoofdstuk:

- het referentiequotum bij de 'snelle groeiers' is toegenomen met 264.000 kg in de periode 1999 tot en met 2004 en bij de 'langzame groeiers' met 104.000 kg;
- de totale melkproductie is bij de 'snelle groeiers' toegenomen met 218.000 kg en bij de 'langzame groeiers' met 93.000 kg;
- het verschil in groei van de melkproductie is kleiner dan het verschil in groei van het referentiequotum. Dit komt onder andere doordat de 'snelle groeiers' in 1999 veel meer melk leasden en in 2004 juist meer verleasden dan de 'langzame groeiers';
- bij de 'langzame groeiers' is de intensiteit gedaald (-1.152 kg per hectare voederoppervlak) terwijl deze bij de 'snelle groeiers' iets is gestegen (+308 kg per hectare voederoppervlak);
- de 'snelle groeiers' realiseren in 2004 een 0,61 euro per 100 kg melk lager bedrijfssaldo, terwijl de 'langzame groeiers' een stijging van 0,13 euro realiseren. De stijging in het saldo bij de 'langzame groeiers' is het resultaat van een sterkere stijging van de opbrengsten en een kleinere daling van het saldo voor overige takken in vergelijking met de 'snelle groeiers';
- de niet-toegerekende kosten op bedrijfseconomisch niveau zijn bij de 'snelle groeiers' gedaald met 0,90 euro per 100 kg melk, terwijl deze bij de 'langzame groeiers' juist zijn gestegen met 2,68 euro per 100 kg melk. Dit verschil is met name te verklaren door arbeidskosten, welke bij de 'snelle groeiers' zijn gedaald met 1,70 euro per 100 kg melk, terwijl deze bij de 'langzame groeiers' ongeveer gelijk zijn gebleven;
- de fiscale niet-toegerekende kosten zijn bij de 'snelle groeiers' fors meer gestegen dan bij de 'langzame groeiers', respectievelijk 7,51 en 4,91 euro per 100 kg melk. De grotere stijging bij de 'snelle groeiers' is vooral het gevolg van hogere quotumkosten. Het fiscale productieresultaat, de bedrijfswinst en de kasstroom zijn bij de 'snelle groeiers' dan ook meer gedaald dan bij de 'langzame groeiers'.

5 Investerings op Koeien & Kansen-bedrijven gespiegeld aan de praktijk

In de voorgaande hoofdstukken stond de ontwikkeling van de bedrijfsstructuur in de periode 1999 tot en met 2004 en de gevolgen daarvan voor de bedrijfsresultaten centraal. In dit hoofdstuk wordt ingezoomd op investeringen die in de tussenliggende periode zijn gedaan. In de tabellen in dit hoofdstuk staan de bruto-investeringen van de K&K-bedrijven en spiegelgroepen in de jaren tussen 1999 en 2004 weergegeven. De bruto-investeringen zijn de investeringen minus de desinvesteringen. Van het jaar 2000 zijn onvoldoende gegevens beschikbaar en daarom worden er voor dit jaar geen gegevens vermeld.

5.1 Machines, werktuigen en installaties

In tabel 5.1. staan de investeringen in machines en werktuigen weergegeven en in tabel 5.2 de investeringen in installaties.

Tabel 5.1 Bruto-investeringen in machines en werktuigen op Koeien & Kansen-bedrijven en spiegelgroepen (in €/bedrijf)

	K & K	Spiegelgroepen	Vershil
2001	10.983	11.968	-985
2002	17.320	14.736	2.584
2003	14.742	19.535	-4.793
Totaal	43.045	46.239	-3.194

Tabel 5.2 Bruto-investeringen in installaties op Koeien & Kansen-bedrijven en spiegelgroepen (in €/bedrijf)

	K & K	Spiegelgroepen	Vershil
2001	1.524	2.639	-1.115
2002	5.976	3.883	2.092
2003	3.634	4.879	-1.246
Totaal	11.133	11.402	-269

De K&K-bedrijven hebben in de periode 2001 tot en met 2003 ruim 43.000 euro in machines en werktuigen geïnvesteerd. Dat is bijna 3.200 euro minder dan de spiegelgroepen. Mogelijk hebben de K&K-bedrijven er vaker voor gekozen om niet meer te investeren in bepaalde machines, maar om het werk te laten uitvoeren in loonwerk. In hoofdstuk 3 werd ook duidelijk dat de kosten voor werk door derden bij de K&K-bedrijven meer zijn toegenomen dan bij de spiegelgroepen. Tussen de investeringen in installaties in de jaren 2001 tot en met 2003 zit vrijwel geen verschil tussen beide groepen.

5.2 Gebouwen en grond

In tabel 5.3 staan de investeringen in gebouwen weergegeven.

Tabel 5.3 Bruto-investeringen in gebouwen op Koeien & Kansen-bedrijven en spiegelgroepen (in €/bedrijf)

	K & K	Spiegelgroepen	Vershil
2001	24.983	15.271	9.712
2002	53.881	20.773	33.109
2003	49.629	47.719	1.911
Totaal	128.494	83.763	44.731

De K&K-bedrijven hebben in de periode 2001 tot en met 2003 ruim 128.000 euro in gebouwen geïnvesteerd. Dat is bijna 45.000 euro (35%) meer dan de spiegelgroepen. Met name in 2002 is het verschil tussen beide groepen groot. In hoofdstuk 3 bleek al dat de kosten voor grond en gebouwen bij de K&K-bedrijven meer zijn gestegen in 2004 ten opzichte van 1999 dan bij de spiegelgroepen.

Tabel 5.4 Bruto-investeringen in grond op Koeien & Kansen-bedrijven en spiegelgroepen (in €/bedrijf)

	K & K	Spiegelgroepen	Verschil
2001	36.795	-5.180	41.974
2002	-17.296	14.830	-32.126
2003	841	9.135	-8.294
Totaal	20.340	18.785	1.555

In tabel 5.4 is te zien dat de bruto-investeringen in grond op de K&K-bedrijven en spiegelgroepen sterk verschillen per jaar, maar dat de totale investeringen niet veel verschillen.

In 2002 is de bruto-investering bij Koeien & Kansen -17.300 euro. Dit komt doordat een K&K-bedrijf grond heeft verkocht voor niet agrarische doeleinden, waardoor de gemiddelde bruto-investering fors negatief is.

5.3 Quota

In tabel 5.5 staan de investeringen in quota weergegeven.

In tabel 5.5 is te zien dat de K&K-bedrijven in 2001 tot en met 2003 ruim 36.000 euro (18%) meer geïnvesteerd hebben in quota. In hoofdstuk 3 werd al duidelijk dat de fiscale kosten voor quota bij de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 meer zijn gestegen dan bij de spiegelgroepen.

Tabel 5.5 Bruto-investeringen in quota op Koeien & Kansen-bedrijven en spiegelgroepen (in €/bedrijf)

	K & K	Spiegelgroepen	Verschil
2001	45.977	45.288	689
2002	73.173	49.968	23.205
2003	76.994	64.635	12.358
Totaal	196.144	159.891	36.252

5.4 Samenvatting resultaten

Hieronder volgen puntsgewijs de resultaten van dit hoofdstuk:

- de K&K-bedrijven hebben meer geïnvesteerd dan de spiegelgroepen in de jaren 2001 tot en met 2003;
- de grootste verschillen tussen beide groepen zijn terug te zien bij gebouwen en quota. Koeien & Kansen investeert bijna 45.000 euro meer in gebouwen en ruim 36.000 euro meer in quatum;
- Koeien & Kansen investeert in de periode 2001 tot en met 3.500 euro minder in machines, werktuigen en installaties. Mogelijk hebben de K&K-bedrijven er vaker voor gekozen om niet meer te investeren in bepaalde machines, maar om het werk te laten uitvoeren in loonwerk.

6 Conclusies en discussie

Ontwikkeling bedrijfsomvang

De K&K-bedrijven zijn niet representatief voor de Nederlandse melkveehouderij. In 1999, het eerste jaar van het project, waren de bedrijven groter qua bedrijfsomvang dan het gemiddelde gespecialiseerde melkveebedrijf in Nederland. In 1999 produceerden de K&K-bedrijven namelijk gemiddeld 600.000 kg melk per bedrijf, terwijl het gemiddelde Nederlandse bedrijf ruim 400.000 kg melk produceerde (Beldman en Doornewaard, 2002). Ook de intensiteit lag met 15.571 kg melk per hectare voederoppervlak hoger dan op het gemiddelde gespecialiseerde melkveebedrijf met 12.100 kg melk per hectare voederoppervlak (Beldman en Doornewaard, 2002). Dit is dan ook de reden dat voor de positionering van de resultaten op K&K-bedrijven is gekozen voor een vergelijking met spiegelgroepen (vergelijkingsgroepen) met een overeenkomstige bedrijfsstructuur.

De K&K-bedrijven zijn fors gegroeid in de periode 1999 tot en met 2004. Het aantal hectares cultuurgrond is toegenomen met 11,2 ha tot 51,8 ha in 2004. Het referentiequotum is bij de K&K-bedrijven met 194.000 kg toegenomen tot 777.000 kg in 2004. De spreiding tussen de bedrijven is echter groot en varieert van 25.000 kg tot ruim 557.000 kg groei in referentiequotum. De groei van het referentiequotum op de K&K-bedrijven in de periode 1999 tot en met 2004 is 29.000 kg groter ten opzichte van de spiegelgroepen. Het verschil in ontwikkeling van de totale melkproductie per bedrijf is groter. Deze nam in de periode 1999 tot en met 2004 op K&K-bedrijven met 45.000 kg meer toe dan bij de spiegelgroepen.

Ontwikkeling economisch resultaat

Op basis van de vergelijking van de economische resultaten van K&K-bedrijven in 2004 met 1999 kan het volgende worden geconcludeerd:

- het saldo rundvee is licht gestegen (+0,42 euro/100 kg melk) door hogere overige opbrengsten;
- de niet-toegerekende kosten per 100 kg melk zijn gestegen, zowel bedrijfseconomisch (+0,67 euro) als fiscaal (+6,37 euro);
- groei heeft in 2004 niet geleid tot kostenverlaging per eenheid melk, terwijl dit wel vaak als reden voor groei wordt genoemd;
- de stijging van de fiscale niet-toegerekende kosten is voor bijna 50% het gevolg van hogere quotumkosten. Quotumkosten verdwijnen ten opzichte van andere vaste kostenposten echter relatief snel (afschrijving in 8 jaar) en quotum hoeft niet vervangen te worden (zoals bij machines en gebouwen wel het geval is). Na 8 verdwijnen dus wel de lasten (afschrijving), maar is het profijt van het productiemiddel nog net zo groot als daarvoor.

Op basis van de vergelijking van de ontwikkeling van de K&K-bedrijven (2004-1999) met de ontwikkeling van de spiegelgroepen (2004 -1999) kan het volgende worden geconcludeerd:

- de ontwikkeling op saldoniveau ligt bij beide groepen op een vergelijkbaar niveau. Koeien & Kansen doet het iets beter bij het saldo rundvee (+0,73 euro/100 kg melk), maar de spiegelgroepen hebben een 0,56 euro hoger saldo overig;
- de spiegelgroepen realiseren bedrijfseconomisch een daling van de niet-toegerekende kosten per 100 kg melk (-1,08 euro) en fiscaal een stijging van de niet-toegerekende kosten met 5,12 euro per 100 kg melk. De ontwikkeling van de niet-toegerekende kosten bij Koeien & Kansen in de periode 1999-2004 is zowel bedrijfseconomisch (+0,67 euro) als fiscaal (+6,37 euro) minder goed dan bij de spiegelgroep;
- op bedrijfsniveau realiseren de spiegelgroepen in 2004 een hogere arbeidsopbrengst en een hogere kasstroom dan in 1999. Bij Koeien & Kansen zijn beide in 2004 lager dan in 1999;
- de snellere bedrijfsgroei bij Koeien & Kansen leidt in 2004 tot minder goede resultaten op bedrijfsniveau dan in 1999.

De totale melkproductie per bedrijf en het referentiequotum zijn bij de K&K-bedrijven met respectievelijk 33 en 27% gestegen in 2004 ten opzichte van 1999. De groei van de totale melkproductie en het referentiequotum bedroeg bij de spiegelgroepen in dezelfde periode respectievelijk 29 en 20%. Bij beide groepen zijn de bedrijfsresultaten in 2004 verslechterd ten opzichte van 1999, alleen was deze verslechtering groter

bij de K&K-bedrijven, zowel bedrijfseconomisch als fiscaal. De verslechtering van het resultaat bij beide groepen kan niet zomaar worden geweten aan de bedrijfsgroei. Zonder groei zou het resultaat door externe ontwikkelingen (zoals prijsstijging van productiemiddelen) nog verder verslechterd kunnen zijn. Wel kan geconcludeerd worden dat de K&K-bedrijven er door een snellere bedrijfsgroei niet in zijn geslaagd om de negatieve gevolgen van externe ontwikkelingen meer te beperken. Het resultaat is immers meer gedaald dan bij de spiegelgroepen die minder snel gegroeid zijn. Het lijkt er dan ook op dat de investeringen die zijn gedaan om de forse bedrijfsgroei te realiseren (te) hoog zijn geweest in verhouding tot de opbrengsten die deze groei genereerde in 2004. Een opsplitsing van de K&K-bedrijven, waarbij de kasstroom bij de 'snelle groeiers' veel meer gedaald is dan bij de 'langzame groeiers', versterkt dit beeld.

Discussie

Bedrijfseconomisch of fiscaal?

Bij het vergelijken van de ontwikkeling van de economische prestaties op K&K-bedrijven en spiegelgroepen zijn zowel de bedrijfseconomische als de fiscale resultaten weergegeven. Boeren hechten zelf over het algemeen de meeste waarde aan de fiscale cijfers. Deze zijn herkenbaarder omdat ze door de kas lopen en dus te volgen zijn via de bankrekening. De fiscale cijfers zijn ook meer gericht op de korte termijn. Hoeveel geld houd ik over in kas als ik aan al mijn betalingsverplichtingen heb voldaan?

Bij de bedrijfseconomische weergave staat het rendement van de ingezette productiefactoren veel meer centraal. Op een melkveebedrijf is veel kapitaal aanwezig en maken de ondernemer en zijn gezin veel uren per week. Bij de bedrijfseconomische weergave wordt gekeken in hoeverre deze inzet van productiefactoren wordt vergoed. Vooral voor de langere termijn is het dus ook van belang om te kijken naar de ontwikkeling van de bedrijfseconomische resultaten.

Kengetallenreeks niet volledig

In dit onderzoek kunnen we bij de economische resultaten niet verder gaan dan de kasstroom.² Gegevens over bijvoorbeeld inkomsten buiten het bedrijf, te betalen/te ontvangen belasting en aflossingsverplichtingen ontbreken voor de Koeien & Kansen-bedrijven. Deze kengetallen zullen echter wel bepalend zijn voor de mate waarin de bedrijven druk voelen op het economisch resultaat. Tussen de inkomsten buiten het bedrijf bestaan grote verschillen tussen bedrijven. Deze inkomsten kunnen behoorlijk hoog zijn wanneer de partner bijvoorbeeld buitenshuis werkt. Dit heeft enorme gevolgen als het gaat om de vraag of (sommige) bedrijven in 2004 inderdaad meer moeite hebben om aan alle verplichtingen te kunnen voldoen dan in 1999. Binnen de melkveehouderijsector in Nederland zijn er tal van voorbeelden waarbij het geld dat met het melkveebedrijf wordt verdiend bijna in zijn geheel binnen het bedrijf blijft, bijvoorbeeld om af te lossen of om extra investeringen te doen. Deze bedrijven leven nu op korte termijn van de inkomsten van buiten het bedrijf en zien het vermogen dat zij in het bedrijf opbouwen als zekerheid voor de toekomst. Dit soort voorbeelden komt ook binnen Koeien & Kansen voor.

Uitgangssituatie in 2004

De snellere groei in de periode 1999 tot en met 2004 heeft in 2004 niet geleid tot betere resultaten. Niet duidelijk is of de Koeien & Kansen-bedrijven in 2004 een betere uitgangssituatie voor de toekomst hebben gecreëerd dan de spiegelgroep. Het zou bijvoorbeeld zo kunnen zijn dat de Koeien & Kansen-bedrijven in 2004 gemiddeld meer overcapaciteit (stal, melkstal, enzovoort) hebben dan de spiegelgroep waardoor ze in de toekomst makkelijker verder kunnen groeien. Deze gegevens zijn echter niet bekend voor de spiegelgroepen.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van het onderzoek kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- groei moet leiden tot een beter economisch resultaat en moet geen doel op zich zijn. Dat betekent dat ondernemers bij het doen van investeringen steeds goed moeten afwegen wat groei in hun situatie mag kosten en welke risico's ze kunnen/willen nemen. Dit verschilt per bedrijf, dus het kan zo zijn dat groei voor het ene bedrijf juist een goede keuze is, terwijl een ander bedrijf beter (tijdelijk) een pas op de plaats kan maken;
- stilstand is achteruitgang, dus niets doen is geen optie. Alleen al door inflatie neemt het kostenniveau van productiemiddelen toe, zodat het noodzakelijk is om daar op in te spelen door het vergroten van de productiviteit en/of de efficiëntie om het bedrijf te kunnen continueren;
- veranderingen in de omgeving kunnen grote effecten hebben op de kosten en dus het rendement van groei. In de loop van 2006 zijn de quotumprijzen snel gedaald als gevolg van steeds duidelijkere signalen over de afschaffing van de quotering per 2015. In de periode 1999 tot en met 2004 waarop het onderzoek betrekking heeft, waren de quotumprijzen gemiddeld genomen juist hoog, hetgeen één van de redenen zal zijn geweest dat de snelle groei op de Koeien & Kansen-bedrijven minder gunstig heeft uitgepakt voor de resultaten in 2004;
- de strategische keuzes van de ondernemer zijn mede bepalend voor de kosten van groei. Verlaging van de kosten voor groei kan bijvoorbeeld worden gerealiseerd door samenwerking met collega's of door het bouwen van goedkopere stalsystemen;
- opbrengstverhoging is een andere manier om groei rendabel te maken. Te denken valt bijvoorbeeld aan het sturen op een hoger eiwitgehalte of een bepaalde vetzuursamenstelling (minder verzadigd en meer onverzadigd) in de melk;
- ondernemers moeten in de toekomst steeds meer rekening houden met fluctuaties in de melkprijs. Ook in mindere periodes moet aan de betalingsverplichtingen voldaan kunnen worden;

² De kasstroom is hier gedefinieerd als de som van bedrijfswinst en afschrijvingen. De posten inkomen buiten bedrijf, belastingen en gezinsbestedingen zijn hierin niet verwerkt.

- het voorgaande punt is ook belangrijk met betrekking tot renterisico's. Gezien de stijging van het vreemde vermogen per eenheid melk kan een rentestijging in combinatie met een (tijdelijk) lagere melkprijs tot problemen leiden. Ondernemers dienen daarom goed te overwegen welke renterisico's ze kunnen/willen nemen;
- het is van groot belang om bij beslissingen ten aanzien van bedrijfsontwikkeling en bij de evaluatie van bedrijfsresultaten integraal naar het bedrijf te kijken oftewel: Het vizier richten op een integrale bedrijfsstrategie. De doelen en missie van individuele ondernemers vormen hierbij de basis.

Literatuur

Beldman, A.C.G. en G.J. Doornewaard, 'Meer zicht op cijfers'. In: *Koeien & Kansen* 8 (2002). Lelystad, februari 2002.

Beldman, A.C.G., W.H.G.J. Hennen en G.J. Doornewaard, *The use of a benchmark-tool based on FADN for farm management of organic dairy farms*. Paper EISFOM-seminar, Brussel, november 2005.

Bolhuis, J. en J.H. Jager, 'Kwartaalrapportage melkvee: lagere opbrengsten, hogere kosten'. In: *Agrimonitor* (2004). LEI, Den Haag, oktober 2004.

Bond, C.J.A.M. de, *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2001*. Rapport 1.01.03. LEI, Den Haag, december 2001.

Bont, C.J.A.M. de en A. van der Knijff (red.), *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2003*. Rapport 1.03.05. LEI, Den Haag, december 2003.

Bont, C.J.A.M. de en A. van der Knijff, *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2005*. Rapport 1.05.03. LEI, Den Haag, december 2005

Langelaan, I., 'Resultaten melkveehouderij opnieuw gedaald'. In: *Agrimonitor* (1999). LEI, Den Haag, december 1999.

Poppe, K.J. (red.), *Lei boekhoudnet van A tot Z*. Rapport 1.03.06. LEI, Den Haag, 2004.

Bijlagen

Bijlage 1 Toelichting bij economische kengetallen

Alle bedragen zijn inclusief BTW.

Opbrengsten

- *Melk- en zuivelopbrengst*
Deze bestaat uit opbrengsten van de aan de melkfabriek afgeleverde melk (inclusief nabetaling, minus betaalde superheffing) + de opbrengsten van huisverkoop en zuivelbereiding + de berekende opbrengsten van vervoederde eigen melk.
- *Omzet en aanwas*
De omzet en aanwas is berekend uit (eindbalans + verkopen) minus (beginbalans + aankopen). Het rundvee wordt op de eindbalans gewaardeerd tegen prijzen die zijn gekoppeld aan de marktwaarde. Indien de deelnemer jongvee bij derden laat opfokken, zijn deze dieren normaal in de beginbalans- en eindbalans begrepen, zodat over deze dieren ook aanwas is berekend.
- *Overig rundvee*
De opbrengsten met betrekking tot onder andere omzet en aanwas schapen, wol, verhuur melkquotum, mutatie veldinventaris, voorraadmutatie en subsidies.

Toegerekende kosten

Aan de kostenkant wordt meestal een onderscheid gemaakt in toegerekende kosten en niet-toegerekende (of vaste) kosten. De toegerekende kosten zijn de kosten die direct met de productie in het betreffende seizoen hebben te maken. Hieronder vallen onder andere kosten voor voer, kunstmest en diergebonden kosten als KI, melkcontrole, diergezondheid en dergelijke.

- *Voer*
De kosten van het veevoer bestaan uit krachtvoer, ruwvoer, melkproducten, bijproducten, weidegeld, de waarde van de voorraadmutatie van aangekocht veevoer en de waardeafname van de voorraad eigen ruwvoer.
- *Gezondheidszorg*
Dit betreft zowel de diergeneesmiddelen als de verzorging van dieren.
- *KI en melkcontrole*
Hieronder vallen de kosten met betrekking tot voortplanting, zoals de kosten voor kunstmatige inseminatie en de kosten voor melkcontrole.
- *Meststoffen*
De kosten van meststoffen voor voedergewassen.
- *Zaaizaad en gewasbescherming*
De kosten van zaaizaad en gewasbeschermingsmiddelen met betrekking tot voedergewassen.
- *Overig toegerekend rundvee*
Het totaal van onder andere mestafzetkosten, opfokkosten, stro, strooisel, transport, materialen en kosten voor zuivelbereiding.

Saldo

- *Saldo rundvee*
De som van alle opbrengsten van de rundveetak minus de som van alle toegerekende kosten van de rundveetak.
- *Saldo overig*
Opbrengsten minus toegerekende kosten van tweede takken (bijvoorbeeld akkerbouw en intensieve veehouderij) plus overige bedrijfsopbrengsten.
- *Saldo bedrijf*
De som van alle opbrengsten minus de som van alle toegerekende kosten.

Niet-toegerekende kosten

De niet-toegekenede kosten kunnen op 2 manieren worden weergegeven, namelijk bedrijfseconomisch en fiscaal. Bij de bedrijfseconomische weergave worden alle kosten in beeld gebracht, dus ook de kosten voor eigen arbeid en eigen kapitaal (berekend loon en berekende rente) worden meegenomen. Verder wordt bij de bedrijfseconomische weergave het hele quotum gewaardeerd, dus ook om niet verkregen en reeds afgeschreven quotum. Hierover wordt (berekende) rente in rekening gebracht. Op quotum wordt niet afgeschreven bij de bedrijfseconomische weergave.

Bij de fiscale weergave van de niet-toegerekende kosten worden alleen de uitgaven plus de afschrijvingen meegenomen. Wat betreft arbeid en kapitaal zijn er dan ook alleen uitgaven voor betaalde arbeid en betaalde rente en er worden dus ook geen berekende kosten meegenomen voor eigen arbeid en eigen kapitaal. Bij de fiscale weergave wordt afgeschreven op quotum.

Bedrijfseconomische boekhouding

- *Arbeid*
Deze post bevat zowel kosten voor betaalde arbeid als kosten voor eigen arbeid (berekend loon eigen arbeid). De eigen arbeid wordt gewaardeerd op aantal uren maal CAO-loon. Hierbij worden alleen de 'handenarbeid' uren geteld. Voor de berekening van het aantal VAK's geldt dat 1 persoon maximaal voor 1 VAK telt, onafhankelijk van het aantal uren.
- *Werk door derden*
Onder de post werk door derden wordt verstaan; de werkzaamheden die met inzet van mankracht en machines door loonwerkers (ook collega-landbouwers) worden verricht. Kosten voor grasdrogen en huur van machines bij de loonwerker (dus zonder personeel) vallen hier ook onder.
- *Machines, werktuigen en installaties*
De som van afschrijving, berekende rente, onderhoud, huur en brandstof met betrekking tot machines, werktuigen en installaties.
- *Grond en gebouwen*
De som van afschrijving, berekende rente, onderhoud, huur en pacht met betrekking tot grond en/of gebouwen.
- *Quotumkosten*
De kosten voor het leasen van melk plus kosten plus berekende rentekosten over het gehele quotum.
- *Kosten nutsvoorzieningen*
De kosten voor elektriciteit, gas en water.
- *Algemene kosten*
Het totaal van de kosten voor communicatie, administratie, voorlichting en belangenbehartiging, milieu en hygiënediensten, verzekeringen, incidentele kosten, berekende kosten privé-gebruik auto en enkele overige algemene kosten.
- *Nettobedrijfsresultaat*
De som van alle opbrengsten minus de toegerekende en de bedrijfseconomische niet- toegerekende kosten.
- *Arbeidsopbrengst*
De som van alle opbrengsten minus alle kosten (betaalt en berekend) met uitzondering van de arbeidskosten.

Fiscale boekhouding

- *Betaalde arbeid*
De kosten van betaalde arbeid.
- *Kosten machines/werktuigen*
De som van afschrijving, onderhoud, huur en brandstof met betrekking tot machines, werktuigen en installaties.
- *Kosten grond en gebouwen*
De som van afschrijving, onderhoud, huur en pacht met betrekking tot grond en/of gebouwen.
- *Kosten quota*
Deze post bevat de kosten voor huur quota en de afschrijving van aangekocht quota.
- *Productieresultaat*
De som van alle opbrengsten minus de toegerekende en de fiscale niet-toegerekende kosten, behalve betaalde rente.
- *Bedrijfswinst*
Het productieresultaat minus de betaalde rente.
- *Kasstroom*
De bedrijfswinst + de afschrijvingen.

Overige kengetallen

- *Bruto-investeringen*
Investeringen minus desinvesteringen.
- *FPCM (meetmelk)*
Melk gecorrigeerd naar 4% vet en 3,3% eiwit.

Bijlage 2 Gegevens spiegelgroepen

In de onderstaande tabellen staan de bedrijfsstructuur en de technische en economische resultaten weergegeven van de spiegelgroepen.

Tabel B2.1 Bedrijfsstructuur en de technische en economische resultaten van de spiegelgroepen

	1999	2004	Vershil
Cultuurgrond (ha)	42,2	51,0	8,8
Aantal Koeien	74,9	92,2	17,3
Referentiequotum (kg) x 1.000	572	736	164
Gebruikersquotum (kg) x 1.000	588	729	140
Totale melkproductie bedrijf (kg) x 1.000	597	715	118
Intensiteit (kg melk/ha voed. opp.)	15.375	15.057	-317
Technische resultaten			
Melk/koe (kg)	8.053	7.793	-260
Jongvee/10 melkkoe	8,3	7,1	-1,2
Vet %	4,37	4,43	0,07
Eiwit %	3,49	3,51	0,02
Krachtvoer/koe (kg)	2.079	2.004	-75
Krachtvoer/100 kg meetmelk (kg)	24,6	24,1	-0,5
N-overschot (kg/ha)	333	212	-121
P ₂ O ₅ -overschot (kg/ha)	23	11	-12
Opbrengsten (euro per 100 kg melk)			
Totaal opbrengsten rundvee	37,23	37,94	0,71
Melk- en zuivelopbrengsten	33,03	33,18	0,15
Omzet en aanwas	3,77	2,36	-1,40
Overige opbrengst rundvee	0,43	2,39	1,97
Toegerekende kosten (euro per 100 kg melk)			
<i>Totaal toegerekende kosten</i>	8,94	9,96	1,02
<i>Veevoerkosten</i>	5,70	5,80	0,10
<i>Ruwvoerkosten</i>	0,73	0,14	-0,59
<i>Melkproductkosten</i>	0,39	0,29	-0,10
<i>Krachtvoerkosten</i>	4,59	5,37	0,78
<i>Totale dierkosten rundvee</i>	1,71	1,67	-0,03
<i>Veeverbeteringskosten</i>	0,86	0,78	-0,08
<i>Diergezondheidskosten</i>	0,84	0,89	0,04
<i>Totale gewaskosten voederoppervlak</i>	1,19	1,44	0,25
<i>Meststoffenkosten</i>	0,71	0,87	0,16
<i>Kosten zaaizaad en gewasbeschermingmiddelen</i>	0,48	0,57	0,10
<i>Overige kosten rundvee</i>	0,35	1,05	0,70

Tabel B2.1 Bedrijfsstructuur en de technische en economische resultaten weergegeven van de spiegelgroepen (vervolg)

	1999	2004	Vershil
<i>Niet-toegerekende kosten bedrijfseconomisch (Euro per 100 kg melk)</i>			
<i>Totaal niet-toegerekende kosten</i>	40,73	39,65	-1,08
<i>Arbeidskosten</i>	13,53	13,35	-0,18
<i>Werk door derden</i>	1,86	2,35	0,50
<i>Kosten mach., werkt. en inst.</i>	4,79	5,51	0,71
<i>Kosten grond en gebouwen</i>	9,34	9,25	-0,09
<i>Overige niet-toegerekende kosten</i>	11,21	9,19	-2,02
<i>Kosten quota</i>	8,13	6,57	-1,55
<i>Kosten nutsvoorzieningen</i>	0,83	1,10	0,28
<i>Algemene kosten</i>	2,26	1,51	-0,75
<i>Niet-toegerekende kosten fiscaal (euro per 100 kg melk)</i>			
<i>Totaal niet-toegerekende kosten</i>	17,70	22,82	5,12
<i>Kosten betaalde arbeid</i>	0,22	0,37	0,15
<i>Werk door derden</i>	1,86	2,35	0,50
<i>Kosten mach., werkt. en inst.</i>	4,02	5,01	1,00
<i>Kosten grond en gebouwen</i>	4,41	5,46	1,05
<i>Kosten quota</i>	4,12	7,01	2,89
<i>Kosten nutsvoorzieningen</i>	0,83	1,10	0,28
<i>Algemene kosten</i>	2,26	1,51	-0,75
<i>Economische kengetallen (euro per 100 kg melk)</i>			
<i>Saldo rundvee</i>	28,29	27,98	-0,31
<i>Saldo overig</i>	1,25	1,10	-0,15
<i>Saldo bedrijf</i>	29,54	29,08	-0,46
<i>Bedrijfseconomisch</i>			
<i>Nettobedrijfsresultaat</i>	-11,19	-10,58	0,62
<i>Arbeidsopbrengst</i>	2,34	2,78	0,44
<i>Fiscaal</i>			
<i>Productieresultaat</i>	11,83	6,26	-5,58
<i>- Betaalde rente</i>	3,82	4,09	0,27
<i>Bedrijfswinst</i>	8,02	2,17	-5,85
<i>+ Afschrijvingen</i>	8,26	11,77	3,51
<i>Kasstroom</i>	16,28	13,94	-2,34